

ISSN 2072-0297

МОЛОДОЙ[®] УЧЁНЫЙ

международный научный журнал

СПЕЦВЫПУСК

УНИВЕРСИТЕТА
«БОЛАШАК»

Является приложением к научному журналу
«Молодой ученый» № 20 (154)

20.1
2017

16+

ISSN 2072-0297

МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ

Международный научный журнал

Выходит еженедельно

№ 20.1 (154.1) / 2017

СПЕЦВЫПУСК УНИВЕРСИТЕТА «БОЛАШАК»

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Ахметов Ильдар Геннадьевич, кандидат технических наук

Члены редакционной коллегии:

Ахметова Мария Николаевна, доктор педагогических наук

Иванова Юлия Валентиновна, доктор философских наук

Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук

Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук

Лактионов Константин Станиславович, доктор биологических наук

Сараева Надежда Михайловна, доктор психологических наук

Абдрасилов Турганбай Курманбаевич, доктор философии (PhD) по философским наукам

Авдеюк Оксана Алексеевна, кандидат технических наук

Айдаров Оразхан Турсункожаевич, кандидат географических наук

Алиева Тарана Ибрагим кызы, кандидат химических наук

Ахметова Валерия Валерьевна, кандидат медицинских наук

Брезгин Вячеслав Сергеевич, кандидат экономических наук

Данилов Олег Евгеньевич, кандидат педагогических наук

Дёмин Александр Викторович, кандидат биологических наук

Дядюн Кристина Владимировна, кандидат юридических наук

Желнова Кристина Владимировна, кандидат экономических наук

Жуйкова Тамара Павловна, кандидат педагогических наук

Жураев Хусниддин Олтинбоевич, кандидат педагогических наук

Игнатова Мария Александровна, кандидат искусствоведения

Калдыбай Кайнар Калдыбайулы, доктор философии (PhD) по философским наукам

Кенесов Асхат Алмасович, кандидат политических наук

Коварда Владимир Васильевич, кандидат физико-математических наук

Комогорцев Максим Геннадьевич, кандидат технических наук

Котляров Алексей Васильевич, кандидат геолого-минералогических наук

Кузьмина Виолетта Михайловна, кандидат исторических наук, кандидат психологических наук

Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам

Кучерявенко Светлана Алексеевна, кандидат экономических наук

Лескова Екатерина Викторовна, кандидат физико-математических наук

Макеева Ирина Александровна, кандидат педагогических наук

Матвиенко Евгений Владимирович, кандидат биологических наук

Матроскина Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук

Матусевич Марина Степановна, кандидат педагогических наук

Мусаева Ума Алиевна, кандидат технических наук

Насимов Мурат Орленбаевич, кандидат политических наук

Паридинова Ботагоз Жаппаровна, магистр философии

Прончев Геннадий Борисович, кандидат физико-математических наук

Семахин Андрей Михайлович, кандидат технических наук

Сенцов Аркадий Эдуардович, кандидат политических наук

Сенюшкин Николай Сергеевич, кандидат технических наук

Титова Елена Ивановна, кандидат педагогических наук

Ткаченко Ирина Георгиевна, кандидат филологических наук

Фозилов Садриддин Файзуллаевич, кандидат химических наук

Яхина Асия Сергеевна, кандидат технических наук

Ячинова Светлана Николаевна, кандидат педагогических наук

Журнал зарегистрирован Федеральной службой по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации ПИ № ФС77-38059 от 11 ноября 2009 г.

Журнал размещается и индексируется на портале eLIBRARY.RU, на момент выхода номера в свет журнал не входит в РИНЦ.

Журнал включен в международный каталог периодических изданий «Ulrich's Periodicals Directory».

Статьи, поступающие в редакцию, рецензируются. За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы. Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов. При перепечатке ссылка на журнал обязательна.

Международный редакционный совет:

Айрян Заруи Геворковна, *кандидат филологических наук, доцент (Армения)*

Арошидзе Паата Леонидович, *доктор экономических наук, ассоциированный профессор (Грузия)*

Атаев Загир Вагитович, *кандидат географических наук, профессор (Россия)*

Ахмеденов Кажмурат Максutowич, *кандидат географических наук, ассоциированный профессор (Казахстан)*

Бидова Бэла Бертовна, *доктор юридических наук, доцент (Россия)*

Борисов Вячеслав Викторович, *доктор педагогических наук, профессор (Украина)*

Велковска Гена Цветкова, *доктор экономических наук, доцент (Болгария)*

Гайич Тамара, *доктор экономических наук (Сербия)*

Данатаров Агахан, *кандидат технических наук (Туркменистан)*

Данилов Александр Максимович, *доктор технических наук, профессор (Россия)*

Демидов Алексей Александрович, *доктор медицинских наук, профессор (Россия)*

Досманбетова Зейнегуль Рамазановна, *доктор философии (PhD) по филологическим наукам (Казахстан)*

Ешиев Абдыракман Молдоалиевич, *доктор медицинских наук, доцент, зав. отделением (Кыргызстан)*

Жолдошев Сапарбай Тезекбаевич, *доктор медицинских наук, профессор (Кыргызстан)*

Игисинов Нурбек Сагинбекович, *доктор медицинских наук, профессор (Казахстан)*

Кадыров Кутлуг-Бек Бекмурадович, *кандидат педагогических наук, заместитель директора (Узбекистан)*

Кайгородов Иван Борисович, *кандидат физико-математических наук (Бразилия)*

Каленский Александр Васильевич, *доктор физико-математических наук, профессор (Россия)*

Козырева Ольга Анатольевна, *кандидат педагогических наук, доцент (Россия)*

Колпак Евгений Петрович, *доктор физико-математических наук, профессор (Россия)*

Курпаяниди Константин Иванович, *доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)*

Куташов Вячеслав Анатольевич, *доктор медицинских наук, профессор (Россия)*

Лю Цзюань, *доктор филологических наук, профессор (Китай)*

Малес Людмила Владимировна, *доктор социологических наук, доцент (Украина)*

Нагервадзе Марина Алиевна, *доктор биологических наук, профессор (Грузия)*

Нурмамедли Фазиль Алигусейн оглы, *кандидат геолого-минералогических наук (Азербайджан)*

Прокопьев Николай Яковлевич, *доктор медицинских наук, профессор (Россия)*

Прокофьева Марина Анатольевна, *кандидат педагогических наук, доцент (Казахстан)*

Рахматуллин Рафаэль Юсупович, *доктор философских наук, профессор (Россия)*

Ребезов Максим Борисович, *доктор сельскохозяйственных наук, профессор (Россия)*

Сорока Юлия Георгиевна, *доктор социологических наук, доцент (Украина)*

Узаков Гулом Норбоевич, *доктор технических наук, доцент (Узбекистан)*

Хоналиев Назарали Хоналиевич, *доктор экономических наук, старший научный сотрудник (Таджикистан)*

Хоссейни Амир, *доктор филологических наук (Иран)*

Шарипов Аскар Қалиевич, *доктор экономических наук, доцент (Казахстан)*

Шуклина Зинаида Николаевна, *доктор экономических наук (Россия)*

Руководитель редакционного отдела: Кайнова Галина Анатольевна

Ответственный редактор спецвыпуска: Шульга Олеся Анатольевна

Художник: Шишков Евгений Анатольевич

Верстка: Бурьянов Павел Яковлевич

Почтовый адрес редакции: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231.

Фактический адрес редакции: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.

E-mail: info@moluch.ru; http://www.moluch.ru/.

Учредитель и издатель: ООО «Издательство Молодой ученый».

Основной тираж номера 500 экз., фактический тираж спецвыпуска: 16 экз. Дата выхода в свет: 7.06.2017. Цена свободная.

Материалы публикуются в авторской редакции. Все права защищены.

Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.

На обложке изображен *Бхимрао Рамджи Амбедкар* (1891–1956), так же известный под прозвищем Бабасахиб, индийский политик, юрист, лидер движения за права «неприкасаемых», основной автор проекта Индийской Конституции.

Амбедкар был сам из касты неприкасаемых, принадлежал к народности маратхи. Его предки по мужской линии несколько поколений служили в армии Британской Ост-Индской компании. Он был одним из первых неприкасаемых, кто сумел получить образование в колледже, затем несколько докторских степеней (в области права и экономики) в Колумбийском университете и Лондонской школе экономики. По возвращении в Индию он несколько лет был практикующим юристом, затем подключился к борьбе за права неприкасаемых. Бабасахиб критиковал ведущие партии Индии за недостаточное внимание к проблеме кастовой системы. Его критике подверглись и взгляды Махатмы Ганди — за чрезвычайную мягкость, романтизм и идеализм по отношению к несправедливости кастовой системы. Взгляды Амбедкара на кастовую систему были более радикальными: он требовал ее полного уничтожения, боролся за предоставление неприкасаемым политических прав и свобод, возможность по-

лучать образование и переезжать в города. По его инициативе миллионы неприкасаемых обратились в буддизм, который не признавал кастовых различий.

Несмотря на разногласия с Ганди и оппозицию к Индийскому национальному конгрессу, Амбедкар считался очень опытным юристом. Когда в 1947 году Индия получила независимость, новое правительство предложило Амбедкару стать первым министром юстиции, он возглавил комитет по подготовке проекта Конституции Индии. В нем предусматривались конституционные гарантии широкого круга гражданских свобод, в том числе свобода вероисповедания, отмена принципа «неприкасаемости» и запрет на любые формы дискриминации, а также защищались социально-экономические права женщин.

Бхимрао Рамджи Амбедкар был посмертно награжден высшей наградой Индии — орденом Бхарат Ратна.

В Дели возведён мемориал Амбедкара, а его день рождения отмечается как государственный праздник. Каждый год в день рождения и в день смерти в его мемориале в Мумбаи собираются около полумиллиона его последователей.

Екатерина Осянина, ответственный редактор

СОДЕРЖАНИЕ

Абдраманова Г. Б., Данекерова А. Биология мамандығы студенттері үшін «Эмбриология» курсының мәні мен мазмұны.....1	Жусупбекова М. К. Роль алашординцев в становлении независимого Казахстана 10
Абдурафиков Р. Р. Факультатив курстары арқылы мектепте биология пәнін тереңдетіп оқыту 2	Карташов К. Н. Внешняя политика в Посланиях Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева 12
Байкенжеева А. Т., Дәужанова Ә. М. Биологиялық терминдерді шығармашылық тапсырмалар арқылы есте сақтау әдістемесі 4	Қосанов С. У., Сүлейменова Ж. Ж. Влияние сроков посева на продуктивность моркови сорта «Алау» в условиях Кызылординской области..... 14
Бермаханов О. Б., Нарымбаев Қ. Д. Интеллектуалды капитал — Қазақстан дамуының келешегі ретінде 6	Назарова Г. А., Алашбаева А. Т. Ботаника бойынша студенттердің пәндік құзыреттілігі 16
Еспенбетова Ш. О., Қожагелдиева Г. Т., Әлібекова А. Т. Орта мектепте бейорганикалық химия курсында қолданбалы бағыттағы химиялық эксперименттерді қолдану.....7	Насимов М. О., Паридинова Б. Ж. Рухани жаңғырудың бағыттары 18
Жусупбекова М. К. Қоршаған ортаны қорғаудың конституциялық негіздері..... 8	Тілеубай С. Ш., Шоңбаева Ж. С. Қорғау әдістері және қорғаудың қарапайым механизмдері 19

Биология мамандығы студенттері үшін «Эмбриология» курсының мәні мен мазмұны

Абдраманова Гульмира Бостановна, биология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы;

Данекерова Айша, магистрант

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Эмбриология биология ғылымының — жыныс клеткаларының қалыптасуын, дамуын, құрылысын, ұрықтануды, ұрықтың пайда болуын және оның эмбрионалдық дамуының негізгі кезеңдерін зерттейтін маңызды саласы [1].

Сонымен қатар, кәсіби педагогикалық білім беру жүйесіндегі арнайы пәндердің бірі болып табылады. Сондықтан, осы курстың мазмұнын қалыптастыру мен құрастыру өзекті. Пән биологияның білім жүйесінде басқа пәндермен (анатомия, цитология, генетика, молекулалық биология және басқа) бірге маңызды орын алып, тән дамуындағы макро және микроморфологиялық, физиологиялық, биохимиялық, молекулалық, генетикалық процестерді, ондағы жануарлар, өсімдіктердің даму сатыларындағы факторлар мен механизмдерді басқаратын процестерді зерттейді. Сөйтіп биологиялық пәндердің басын қосып, дамудағы өте нәзік эмбрио — цито — генетикалық дәрежелердегі молекулалық механизмдерді түсінуге жеткізеді. Қазіргі кезде мұндай зерттеулер жан-жақты, кең өріс алуда.

Эмбриология курсының мазмұнын құрастыруда басшылыққа алынатын дидактикалық ұстанымдардың ішінде ең бастылары: ғылымилығы, іргелілік, жүйелілік, тиімділік, пәнаралық байланыстылық, кәсіби бағыттылық, студенттердің өзбетінше білім алуына бағдарланған оқу үдерісі, кіріктірушілік және т. б.

Біз эмбриология курсының мазмұнын таңдау үлгісін жасауда төмендегідей ережелерге сүйендік:

1) Эмбриология курсының мазмұны дидактикалық басты ұстанымдарға сәйкес таңдалады.

2) Эмбриология ғылымының іргелілігі (фундаментальность) пән мазмұнының ғылымилығы, тереңділік және жүйелілік деңгейлерін арттырудың қажеттілігін талап етеді.

3) Оқыту мазмұнын іргелендіру шарты инварианттарды бөліп көрсету негізінде білімнің жүйелілігінің деңгейін арттыру болып табылады; материалды оқытудың негізін құрайтындар эмбриология курсының теориясы, заңдылықтары, заңдары.

4) Пәннің дидактикалық бірлігінің негізін құрайтын *жүйе түзуші құрама бөлік*, яғни ғылымның теориясы: заңдар, болжамдар, негізгі ұғымдары және т. б.

5) «Эмбриология» ғылымы дидактикалық инварианттары логикалық өзарабайланысты жүйе ретінде қарастырылады да, олардың сабақтастығы пән мазмұнында жүйе түзуші құрама бөлік болып беріледі.

6) Эмбриология пәнінің инвариантты бөлігі дидактикалық инварианттар жүйесімен беріледі. Инвариант қазіргі педагогикалық көзқарас тұрғысынан айтқанда, жүйенің өзгермейтін өзегін (ядросын), яғни эмбриология курсының оқытудың негізін құрайтын бөлімдердің құрама бөліктері мен олардың арасындағы байланыстардың жиынтығы.

Пән мазмұнының үлгісінде дидактикалық инварианттарды айқындау пәннің мақсаты мен міндеттерін қалыптастырудан, дидактикалық бірліктері мен мазмұнын (ақпараттық-мағыналық құрамабөліктерді) анықтаудан басталады.

Теориялық эмбриология білім беру жүйесінде екі құрама: мазмұндық және процессуалды бөліктердің бірлігін көрсетеді. Алғашқысы курстың инварианты бөлігін құрайтын пәндік білімдерді (ғылыми дерек, ұғым, іргелі ұстанымдар, заңдар мен заңдылықтарды) және оның вариативті бөлігін құрайтын көмекші (философиялық, пәнаралық, тарихи, кәсіби бағдарлылық, қолданбалы) білімді кіріктіреді. Ал, процессуалды бөлімді студенттердің болашақ кәсіби қызметінің мақсатына, мазмұнына және сипатына сәйкес практикалық іс-әрекеттерінің әдістері, құралдары және формалары құрайды.

Эмбриология пәнінің негізгі жүйе түзуші құрама бөлігіне кіретіндер:

1) жалпы ғылыми білімдер: философиялық категориялар мен заңдар, методологиялық білім; табиғи құбылыстарды танудың ғылыми әдістері; жалпы ғылыми ұғымдар (эмпирикалық дәйектер, проблема, болдам, ұстаным, заңдар мен теориялар), дүниенің биологиялық бейнесі;

2) биологиялық білім: биологиялық құбылыстар, жүйелер, жүйелердің өзара байланысы, тірі ағзаның пайда болуы, дамуы, көбею, құрылысы, қызметі, тірі ағзаға тән қасиет және т. б.);

3) іргелі эмбриологиялық білім: эмбриологиялық құбылыстар, ұғымдар, ережелер, қағидалар, заңдар мен теориялар;

4) Студенттердің болашақ кәсіби мамандықтарына дайындайтын кәсіпке бағдарлы білім.

«Эмбриология» пәнінің оқу бағдарламасы білімдер жүйесі мен әрекеттер жүйесін кіріктіреді. Бағдарламаның мазмұны мен құрылымын анықтауда қазіргі білім берудегі жалпыға ортақ идея: оқыту үдерісінің ғылымның даму логикасына, сондай ақ онда шешуші болып табылатын таным әдістеріне сәйкестігі [2] ескеріледі. Осыған байланысты эмбриология оқу курсы ғылыми танымның ке-

шенді әдістерін пайдалана отырып, барлық жаңа практикалық міндеттерді шешудің өзіне тән тізбегін құрайды. Ол кәсіптендіру пәндермен де (молекулалық биология, адам биологиясы және басқа) тығыз байланысып, олардағы тәжірибе — зерттеу нәтижелерін сұрыптап, талдағаннан кейін ғана тұжырымдалады [3].

Курстың оқу материалдары эмбриология ғылымының даму логикасынан жеке іргелі теориялардың пайда болуы логикасына қарай, одан әрі осы теорияларды эмбриологиялық құбылыстар мен үдерістерді түсіндіру үшін оқыту мен пайдалану логикасына қарай дамыту ұстанымына сәйкес құрылымдалады.

Эмбриология курсы бойынша материалды осылайша құрылымдау мектептегі жалпы биология курсына да қабылданған, сондықтан болашақ биология пәні мұғалімдерін осы мазмұнда оқыту тек іргелілік ұстанымын ғана емес, сонымен қатар, оқытудың кәсіби бағыттылығы ұстынымын да іске асырады.

Әдебиет:

1. Гистология, цитология и эмбриология. Атлас. / В. В. Гемонов, Э. Н. Лаврова - Санкт-Петербург, ГЭОТАР-Медиа, 2012. — 168 с.
2. Краевский В. В. Общие основы педагогики. М.: Издательский центр «Академия», 2008.
3. Токин Б. П. Общая эмбриология. — М.: Высшая школа, 1970. — 508 с.

Факультатив курстары арқылы мектепте биология пәнін тереңдетіп оқыту

Абдурафиков Рустам Равильевич, магистрант

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазіргі жалпы білім беретін мектепте оқытудың негізгі формалары: сабақ, сабақтан немесе сыныптан тыс жұмыс және факультатив сабағы немесе қосымша сабақ, лицей сағаты және т. б.

Факультатив сыныптан тыс сабақтан артықшылығы ұйымдастырушылық-басқарушылық мүмкіндіктің болуы. Факультатив сабақ та сыныптан тыс сабақ секілді оқушылардың жеке қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес ұйымдастырылып, жүзеге асырылады, алайда ол арнайы кестеге сәйкес сабақ секілді өткізіледі және тұрақты оқушылар саны болады.

Факультатив сабақ — оқытылатын пәнге қызығушылықтарын арттыруға, пәннің мазмұнын тереңдетуге, оқушылардың танымдық әрекеттерін белсендіруге, өз бетінше білім алуға дайындауға бағытталған сабақ [1].

Факультатив сабақтардың оқушыларды пәндік олимпиадаға дайындаудағы маңыздылығы зор.

Зерттеушілер [2] факультатив сабақтың келесідей қызметтерін анықтаған:

1. *Пәндік білімді арттыру*: оқушылар факультатив сабақтарда жеке пәндерді оқу деңгейлерін жоғарлатады және пәндік олимпиадаға дайындала алады;

Курсты оқыту төмендегідей құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағдарланады:

К-1 Оқу-тәрбие үдерісінде ғылыми зерттеудің негізгі әдістерін пайдалануға қабілеттілік;

К- 2 Биологиялық зерттеудің нәтижелерін білім беру үдерісінде қолдануға әзірлік.

Қорыта айтсақ, биология мамандығы студенттері жұмысында микроскоппен жұмыс істеу, қарапайым препараттарды жасау, микропрепараттар және муляждар бойынша негізгі онтогенездік кезеңдерін анықтау, берілген курстың бағдарлама талаптарына сәйкес жобаларды, суреттерді және микрофотоларды ажыратуды білуі керек. Ол организмдегі жасуша, ұлпалар биологиясы туралы білімді тереңдетіп, олардың қызметіне нәтижелі, көздеулі ықпал жасау мүмкіндігін туғызып, биология ғылымының негізгі салаларында қызмет етуге мүмкіндік береді.

2. *Мотивациялық*: факультатив сабақтарда көптеген оқушылар өздерінің ізденушілік, танымдық, шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыра алады, соның есебінен оларда сол пәнге деген тұрақты танымдық мотивациясы қалыптасады;

3. *Жалпы білім берушілік*: факультатив сабақтарда оқушылардың жалпы дамуына, олардың танымдық және әлеуметтік құзыреттіліктерінің қалыптасуына жағдай жасалады;

4. *Кәсіби бағдар берушілік*: факультатив сабақ оқушыларға танымдық және кәсіби тұрғыдан өздерін анықтаулары үшін «кәсіби тұрғыдан байқауға» мүмкіндік бере алады.

Біздің лицей үшін факультатив сабақтың ең маңызды қызметі оқушыларды биологиядан пәндік олимпиадаға дайындауға мүмкіндік беруі.

Олимпиада резервтерімен жұмыс жүргізудің дайындық жолдарына тоқталсақ, ол ең алдымен төмендегідей ұйымдастыру және оқу — әдістемелік бағыттарда жүзеге асуы тиіс:

— ең алдымен биология пәнінің мектеп бағдарламасы шеңберінде сұрақтар мен тапсырмалар меңгерілуі керек,

бірақ ол сұрақтар оқушыны шығармашылық ойлауға жетелеуі тиіс;

— биология оқу курстары бойынша алған теориялық білімдерін оқушы қолданбалық түрде көрсетуге, оның себеп — салдарын түсіндіруге, салыстырулар мен талдау жасауға, болжау жасау дағдыларын қалыптастыруға машықтандыру керек.

— оқушылар алдына қойылған мәселеге сараптау, айқындау, жіктеу, дәлелдеу қажет болса болжам жасау негізінде өз көзқарасын білдіруге үйрену қажет.

Олимпиадаға дайындаудың қазіргі кезде қазақ тілінде құрастырылған әдебиеттер немесе мұғалімдерге арналған нұсқаулар жоқтың қасы. Нұсқаулардың болғанның өзінде орыс тілінде жазылған немесе кез келген мұғалімнің қолына түсе бермейтін тапшы әдебиет екені белгілі. Егер де олимпиадаға дайындайтын курстар мен әдістемелік-нұсқаулар арқылы пән мұғалімдері тәжірибе алмасып отырса, мұғалім шығармашылық ізденіс жолында жүрсе, мұғалім олимпиадаға дайындықтың дұрыс жолын таңдап алып, оңтайлы нәтижелерге қол жеткізер еді.

Біз өз тәжірибемізде Д. Тейлор, Н. Грин, У. Стаут авторлығымен жазылған үш томдық «Биология» кітабын және қосымша (Основы Биохимии Леннинджер. В 3х томах. Нельсон, Кокс 2011; Современная Ботаника. в 2т. Рейвн, Эверт, Айкхорн 1990; Schaum's outline of Genetic. 3rd edition. Stansfield 1991; Биология. Справочник для старш. и пост. в вузы_Богданова_2012; Современная Генетика. В 3х томах. Айала, Кайгер 1987) ағылшын тіліндегі еңбектерді пайдаланып жасалған бағдарламаны қолданамыз.

Бағдарлама мақсаты. Мектеп бағдарламасының біліміне сүйене отырып, биология пәнін тереңдете оқытып, олимпиадаға дайындау. Арналған бағдарлама мемлекеттік тілде оқитын оқушыларға бұл пәнді игеруді жеңілдету мақсаты көзделген. Бұл курста жалпы биология курсын терең меңгеруге жасалған.

Міндеттері.

- оқушыларға олимпиадаға дайындық кезінде биология пәні бойынша терең білім беру;
- оқушыларды биологиялық ізденісте болуға, өз бетімен жұмыс істеуге жағдай жасау;
- биология курсы бойынша білімдерін тереңдету.

Бағдарлама нысаны.

Бағдарлама олимпиадаға дайындалатын оқушыларға арналған.

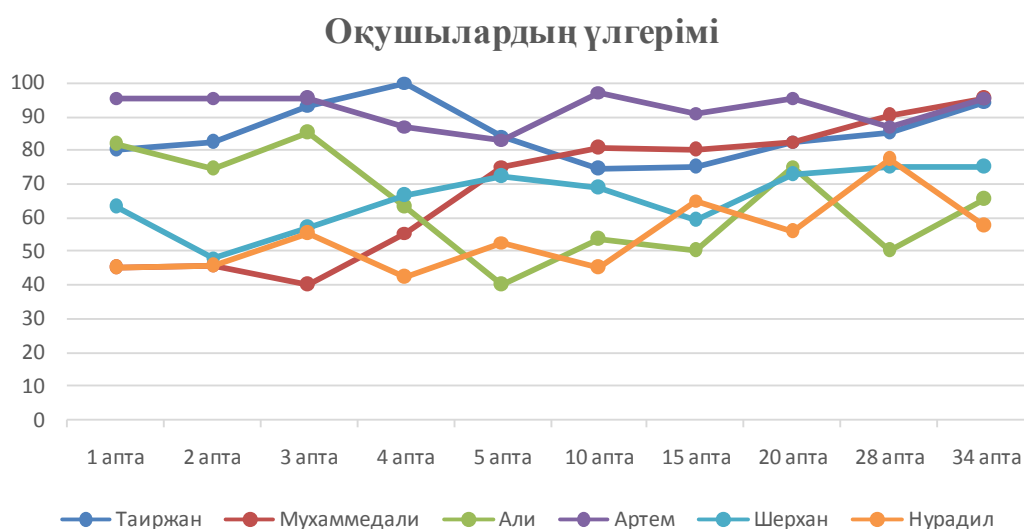
Күтілетін нәтиже.

Олимпиада жеңімпаздары Оқушылар білімнің барлық деңгейдегі тапсырмаларды орындауды үйренулері үшін оларды дайындаудың жүйелі тәсілі, ал ол үшін сабақтағы және сабақтан тыс жұмыстардың негізгі формасы мен әдістері керек.

Оқушыларды олимпиадаға білім деңгейлері бойынша таңдаудың тиімділігі көп жағдайда дайындалған тапсырмалар сапасына байланысты болады. Олимпиадалық тапсырмаларды дайындау «дарындыларды іздеу және пәнді тереңірек оқу мотивациясы» деген ұстанымға сәйкес құрастырылуы керек. Осы ұстанымға сүйене отырып барлық олимпиадалық тапсырмаларды бірнеше типке бөлуге болады:

- оқушылардың биология пәні бойынша ақпараттан хабардарлық (ақпарат көлемі) деңгейін тексеруге арналған тапсырмалар (энциклопедиялық);
- ақыл ой деңгейін: оқушылардың биология және Жаратылыстану пәндері бойынша негізгі ойлау (анализ, синтез, салыстыру, жіктеу, тұжырымдау, жүйелеу, абстракциялау, нақытлау) тәсілдерін игеру дәрежелерін анықтауға бағытталған тапсырмалар (интеллектуалдық).
- Шығармашылық ізденіс негізінде жаңа білімдері мен жаңа тәсілдерді қолданумен байланысты тапсырмалар (креативтілік немесе шығармашылық).

Біз құрастырған бағдарлама бойынша дайындалған оқушылар нәтижесі төмендегі суретте берілді (сурет1)

Сурет 1. Оқушылардың үлгерім көрсеткіштері

Оқушылардың дайындығы төмендегі көрсеткіштермен белгілеп анықтап отырдық.

0–40 — оқымаған, немесе мұқият оқымаған

60–80 — оқыған, конспект жасаған

40–60 — тақырыпты оқыған

80–100 — сыни тұрғыдағы тапсырмаларды орындайды

Жалпы оқушылардың жетістігіне тоқталсақ:
2015–2016 оқу жылы бойынша: Республикалық пәндік олимпиада: 1-алтын; 1 — күміс және 3 қола жүлдегер, ал облыстық деңгейде — 2 алтын, 2 күміс және 3 қола жүлдегер бар.

2016–2017 оқу жылы бойынша Республикалық пәндік олимпиада: 1 — күміс және 3 қола жүлдегер, ал облыстық деңгейде — 4 алтын, 3 күміс және 4 қола жүлдегер бар.

Әдебиет:

1. Бордовская, Н. В. Педагогика: учебное пособие / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. — СПб.: Питер, 2006. — 304 с.
2. Педагогика: учеб. пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. — М.: Педагогическое общество России, 2001.

Биологиялық терминдерді шығармашылық тапсырмалар арқылы есте сақтау әдістемесі

Байкенжеева Айнур Турдыбайқызы, биология ғылымдарының кандидаты, доцент;
 Дәужанова Әсел Мұратқызы, магистрант
 Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Биология сабағында маңызды орында терминдермен жұмыс алады. Терминдер баяндалып отырған мәтінді нақты және айқын көрсете алады. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша ұғымдарды, анықтамаларды және терминдердің мағанасын барлық уақытта аша алмауы мүмкін. Кейде ұғымдарға нақты анықтама берілмеген оқулық кінәлі болуы мүмкін. Сабақта терминдермен жүйелі жұмыс жасалмауы және баяндалмай да қателікке бой алдырады.

Биологияның ботаника саласында оқушыларға таныс емес, барлық уақытта түсінікті емес және есте сақтау қиынға соғатын түсініктер кездеседі. Ол үшін оқушыларға түсіндірме сөздіктер, оқу және ғылыми әдебиеттер ұсынылады.

Биология сабақтарында терминмен жұмыс жасаудың негізгі әдістері [1]:

- мәтіндегі курсивпен жазылған негізгі ұғымдарды, терминдерді табу;
- терминдердің мазмұнын, мағанасын анықтау;
- оқу материалдарын логикалық сызбалар арқылы ғылыми терминдердің маңызды жақтарын көрсету;
- шығу тегі шетелдік терминдерді дауыстап айту;
- жаңа терминдерді орфографиялық игеру жолында жұмыс жасау;
- жаңа терминдердің этимологиясын (шығу тегі) анықтау, терминдердің анықтамасын дәптерге түсіру;
- ұғымдар мен терминдерді байланыстыратын жаттығулар тапсырмалар орындау.

Тапсырма 1. Биологияның ботаника саласына қатысты ғылымдарды зерттеу бағыттары бойынша сәйкестендіріңдер

Биологияның жеке ғылым салалары	Зерттеу объекті
1. Дендрология	А. Балдырлар туралы ғылым
2. Лихенология	Б. Мүктәрізділерді зерттейтін ғылым
3. Микология	В. Өсімдіктердің кеңістікте таралуын зерттейтін ғылым
4. Физиология.	Г. Ағаш тектес өсімдіктерді зерттейтін ғылым
5. Геоботаника	Д. Споралардың таралуы жөнінде ғылым
6. Бриология	Е. Жемістер мен тұқымдар жөнінде ғылым
7. Цитология.	Ж. Қыналар жөніндегі ғылым
8. Анатомия.	З. Саңырауқұлақтар жөнінде ғылым
9. Диаспорология	И. Ағзалардың тіршілігі жөніндегі ғылым
10. Карпология	К. Тозаң дәні және спора жөніндегі ғылым
11. Экология.	Л. Жеміс және жидектердің тұқымын, сортын зерттейтін ғылым.
12. Систематика.	М. Өсімдіктердің ауруларын зерттейтін ғылым.
13. Палинология.	Н. Флораны зерттейтін ғылым.
14. Помология	О. Өсімдіктерді классификациялайтын ғылым.
15. Флористика	Т. Өсімдіктердің ішкі құрлысын зерттейтін ғылым
16. Өсімдіктер морфологиясы.	П. Өсімдіктердің сыртқы құрлысын зерттейтін ғылым.
17. Палеонтология.	У. Тірі ағзаның қоршаған ортамен байланысы.
18. Альгология	Х. Жойылып біткен өсімдіктер жөніндегі ғылым.
19. Фитопотология.	Ц. Жасуша жөніндегі ғылым.

Жауап: 1-; 2-; 3-; 4-; 5-; 6-; 7-; 8-; 9-; 10-; 11-; 12-; 13-; 14-; 15-; 16-; 17-; 18-19 —

Оқушылар Ұлттық бірыңғай тестілеу тапсыруды және оқу орнына тапсыру барысында көптеген терминдердің мағанасын түсіндіріп жазуға тура келеді. Мұндай жағдайда латын және грек терминдерінің түбірін түсіну арқылы материал таныс болмағанына қарамастан дұрыс

жауапты табуға мүмкіндік туады. Осыған байланысты төмендегі сөздікте жиі кездесетін биологиялық терминдергі сөз түбір және жалғаулар берілген. Берілген сөз түбір және жалғаулар арқылы терминдердің мазмұнын ашуға болады.

Күрделі биологиялық термин сөздердің түбірі және жалғаулары

<p><i>А</i> ... келесі сөздің теріс, кері мағанада екенін білдіреді. <i>Авто-, ауто-</i> ... өзім, жеке, өзбетінше. <i>Ад-</i> ... бағытқа қарай, <i>Амфи-</i> ... екі беті де, не екеуіде, туыстас. <i>Ан-</i> ... а, емес, жоқ <i>Андро-</i> ... аталық. <i>Арх-, архео-</i> ... алғашқы, негізгі, өте көне. <i>Би-</i> ... екеу, қос. <i>Гетеро-</i> ... әртүрлі. <i>Гипо-</i> ... астында, аз. <i>Гомео-, гомо-</i> ... дәл сондай, ұқсас. <i>Де-</i> ... бірнәрсені жою <i>Изо-</i> ... бірдей; мағанасы гомо-, гомео-ұқсас. <i>Интер-</i> ... аралық, ортасы. <i>Интра-</i> ... ішкі жағы. <i>Мега-, макро-</i> ... үлкен. <i>Мезо-</i> ... ортаңғы. <i>Мико-</i> ... саңырауқұлақтарға қатысты. <i>Микро-</i> ... кішкентай. <i>Моно-</i> ... біреу, жалғыз. — <i>оид</i> ... ұқсас, сияқты, сходный, подобный. <i>Оо-</i> ... күрделі сөздің бір бөлігі, жұмыртқа мағынасында.</p>	<p><i>Пара-</i> ... туралы, соның шеберінде. <i>Пери-</i> ... айналасында, шеңберінде <i>Плазмо-, плазма-</i>, — <i>пласт</i> ... рәсімделу, өрнектелу. <i>Поли-</i> ... көп. <i>Про-</i> ... алдын ала дейін. <i>Прото-</i> ... бірінші. <i>Псевдо-</i> ... жалған. <i>Сим-, син-</i> ... бірге. <i>Суб-</i> ... асты, <i>Схизо-</i> ... ыдырау. — <i>троф, трофо-</i> ... асырайтын, қоректендіретін. — <i>филл, филло-</i> ... жапырақ. — <i>фит, фито-</i> ... өсімдік, өсімдіктер. <i>Фото-</i> ... жарық. — <i>хром, хром-</i> ... түс, түсті. — <i>цит, цито-</i> ... күрделі сөздің бөлігі, жасушаға қатысты. <i>Эко-</i> ... тіршілік ортасы. <i>Экзо-</i> ... сыртқы. <i>Эндо-</i> ... ішкі. <i>Эпи-</i> ... үстінде, қандайда бір затты үстінгі жағы (над)</p>
--	--

Тапсырма 2. Сөздікті пайдаланып төмендегі сұрақтарға жауап беріңдер.

- қан қысымының көтерілуі — бұл гипо- немесе гипертония?
- бивалентте қанша гомологиялық хромосом түзіледі?
- Экзоқаңқа омыртқалыларға тән бе, әле буанақденелілерге ма?
- ұрық жапырақшалар орналасуына қарай реттілігін көрсетіндер эктодерма, энтодерма, мезодерма?
- қайсысы көп — макрофаги немесе микрофаги?

Тапсырма 3 Жоғарыдағы сөздікті пайдалана отырып сұрақтарға жауап беріңдер және сөздің мағанасын талдаңдар

- Ұсақ ағзаларды көруге арналған биологиялық құрал:.....
- Жасушаның ішкі жағын алып жататын сұйықтық:.....

Әдебиет:

1. Пакулова В. М. Работа с терминами на уроках биологии. — М.: Просвещение, 1990. — с. 3–27.

- Көп жылдық өсімдіктердің перидермасы.....
 - Жасауша қабырғасы жұқа, хлоропластары көп өсімдік мүшелерінде жүретін процесс.....
 - Жемтамыр, түйнек тамыр, ауа тамыр өсімдіктердің сыртқы орта жағдайына бейімделіп.....
 - Ұрық дамитын терінің сыртқы қабаты.....
 - Терінің ішкі қабаты.....
 - Жапырақтың үстінгі және астыңғы бетін қаптап жатады.....
 - Жазушаның бөлінуінің дайындық кезеңі
 - Аталық тозаңның аналықтың аузына түсуі төзаңдану деп аталады, өзаңдану екіге бөлінеді:
- Мұндай терминдердің шығу тегі мен мазмұнын көрсету оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырады, танымдық қабілетін жоғарлатады. Қажеттілікке байланысты жалғаулардың санын көбейтуге болады.

Интеллектуалды капитал — Қазақстан дамуының келешегі ретінде

Бермаханов Оңғар Бермаханұлы, философия ғылымдарының кандидаты;
Нарымбаев Қуандық Датхабайұлы, гуманитарлық ғылымдар магистрі, оқытушы
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазіргі қоғамда адам тек қана мақсат қана емес сонымен бірге әлеуметтік экономикалық дамудың ресурсы болып табылады. Инвестиция объектісі ретінде адам факторы капитал және технологияға қарағанда маңыздырақ себебі ол қазіргі әлемдегі инновациялық экономиканы қалыптастырушы негіз. Соңғы уақыттарда орын алып отырған постиндустриалды процестер әлемдік экономикалық шаруашылықтың экономикалық дамуының негіздерін құрайды. Осы өзгерістердің материалдық бастамалары болып өндірістің жаңа, ақпараттық тәсілі негіз бола алады. Соған қарамастан, соңғы белгілері толықтай қалыптаспаған оның радикалдық өзгерістерді және мақсатты бағыттарды атауымызға болады. «Қазіргі экономикалық заңдылықтардың, көптеген мемлекеттерге тән бола отырып, экономикалық және әлеуметтік өмірдің интеллектуализациясы басталды» [1]. Соған сәйкес, қазіргі уақытта экономикалық ғылым алдында болмаған мәселер келіп шығады. Ең алдымен, экономикалық институттардың жаңадан пайда болып дамуын атауға болады. Оның алдында мынандай басымдық туындайды: университеттер, академиялық институттар, зерттеу ұйымдары, «жүйелік теоретикалық білімдер жаңа қоғамның негіздемесі ретінде туындайды және соған сәйкес теоретикалық база болып табылады». Одан басқа, қалыптасқан қоғамдық қатынастардың баланыс өзгеруде. Егер де индустриалды экономикада, ол материалды және қаржылай өндіріс факторына сүйенсе «экономикалық дамудың жаңа факторы капитағалға мүлдем жаңа түрді- интеллектуалды капиталды қосуды ұсынады және ол алғашқы өнімнің сипаты бола алады» және соған сәйкес ол экономикалық прогресс факторы болып табылады [2].

Осындай тенденцияның салдары ретінде интеллектуалды капиталдың экономикалық негіздерін анықтау маңызды болып табылады, оның қалыптасу механизмінің зерттеу, бағалау және қолдану эффективтілігі, сонымен бірге постиндустриалдық экономикадағы тәжірибиелік маңыздылығы. Интеллектуалды капиталдың экономикалық аспектісінің методологиялық негіздері ретінде Л. Эдвинсон, М. Мэлоун, концепциялары [3] бастама бола алады. Интеллектуалды капиталға қатысты негізгі мәселелер, ресейлік ғалым В. Иноземцевтің жұмыстарында кездеседі. Осы мәселені қарастыруда украиналық ғалым А. Чухно ерекше үлес қосты. Қазіргі көптеген зерттеушілер «капиталды кез-келген ресурс ретінде анықтайды оның мақсаты ретінде өндірілетін экономикалық игіліктер болып табылады» [1].

«Интеллектуалды капитал» термині 1990 ж. америкалық Johnsonville Foods Ральф Стейер ұсынған болатын. Соған қарамастан, «ол әділетті түрде атап өткендей, ол

осы зерттеу саласының бастамашысы болып табылады, интеллектуалды капитал теориясы бұрынғы уақыттан бері қызмет атқарады. Осы ойдағы трансформация бойынша — теория соңғы онжылдықтарда өзінің маңыздылығын жоғарлатты. «Интеллектуалды капитал» соған байланысты Л. Эдвинсон және М. Мэлоунға алғыс білдіруі шарт, себебі солардың кезеңінен бастап ол ғылыми-теоретикалық мағынаға ие болды

Материалды емес объектілер интеллектуалдық капиталды анықтамалуға айқын маңыздық берілмейді және бір ретті маңыздыланбайды. Және соған сәйкес, ғылыми экономикалық әдебиетте интеллектуалдық капитал категориясына нақты анықтама жоқ. Ол сонымен қатар жалпы мемлекеттік деңгейде түсіндіріледі бұл әсіресе мемлекеттің интеллектуалдық капиталын зерттеуде ерекше орынға ие болады. Халықаралық ұйымдар, мәселен ЮНЕСКО, бұл арнайы түрдегі БҰҰ рәсімделген органы болып табылады. Халықаралық интеллектуалдық меншік ұйымы «интеллектуалды капиталдың мәңгілік емес, бірақ та шынайы жеке адам мәселесіне қатысты түсіндірмелерді берді бұл барлық қоғамда осы ұғымның мәнін толықтырды.

Жоғарыда аталғандардан интеллектуалды капитал капиталдың бір түрі бола отырып, жалпы капиталдың сәйкес белгілеріне ие және соған қатысты ерекшеліктерді көрсете алады. Осы ретте мәселенің зерттеуші мамандардың есептеуінше интеллектуалды капитал қазіргі жағдайда экономикалық өсіммен қоғамның басты құндылығы болып табылады. Ол келесідей себептермен байланыстырылады. Біріншіден, интеллектуалды капитал адам капиталының құрамдас бөлігі — «заттық капиталдың құраушысы бола отырып пайдаланылатын физикалық капиталдың тауарға деген бағасын алмастырады, жаңа бағаны көрсетеді, жұмысшы күшінің еңбегін және бағасын алмастырады кәсіпкерлерге табыс әкеледі». Екіншіден физикалық қарапайым жұмысшылардың еңбегі басым болған уақыттан қазіргі кезеңде ой еңбегімен айналысатындарға негізгі назар аударылған. Үшіншіден нақты интеллектуалды капиталға капиталдың материалдық элементтерінде жаңа бағаны құрауға болады. Төртіншіден интеллектуалды фактордың бірінші өндіруші күшке айналуна байланысты соңғы он жылдықта жаңғыртуға қажетті технологиялар азайды. Егерде ертеректе қоғамдық өндірісте радикалды технологиялық және техникалық өзгерістер 35—40 жыл сайын болған, ал қазіргі жағдайларда технология мен техника жаңғыртудың мерзімі 4—5 жылға қысқарған, ал аса дамыған мемлекеттерде 2—3 жыл болған жаңғыртудың осы қажеттілігі тек физикалық қана емес моральдық технологияның қартаюына алып келді. Осы ретте соған сәйкес келетін мамандандырылған жұмыс-

шыларды дайындаудың мерзімі өзгерді. Мәселен егерде ЖОО да алынған білім болашақ маманның еңбек өміріне қажет және алған білімі орташа алғанда 6–8 жылға жеткілікті болса бүгінде оның мерзімі ұлғайып 12–14 жылға ұзарды. Бесіншіден кейбір зерттеушілердің есептеуінше интеллектуалды капиталдың адам капиталы инвестициясына заттай капитал ендіру басым болып алғашқы орынға шықты. Олардың есептеуінше 1950 жылдары заттай капиталға 52–53% жиынтық капитал сәйкес келген ал бүгінде 31–33% ға дейін қысқарған. Адам капиталының сол уақыттан бастап орташа мөлшері 47–48% дан 67–69% ға ал АҚШ-та 74–76% құрады [5].

Қазіргі кезеңде адам капиталы «фирмалар мен корпорациялардың бәсекеге қабілеттілігінің бірінші және негізгі қажеттілігі, себебі оның басқа бәсекеге қабілеттілігі тиімді менеджментке қиындықтар тудырмайды. Дүние жүзілік банктің мәліметтерінше әлемдік бай-

лықтың 64% адам капиталы құрайды оның ең басты бөлігін білім және жұмысшылардың интеллектуалды қабілеттері басты болып есептеледі. Негізгі ерекшеліктері адам капиталының спецификалық негіздерін анықтаушы келсілер болып табылады. Ең алдымен адам капиталы «толық мағынасында бөлінбеген анықталмаған тиесілігі белгісіз». Екіншіден осы капиталдың басқа ерекшелігі адамдар жеке меншікке иеленеді. Яғни адам капиталы фирманың жеке меншігі бола алады, тіптен уақытша құрал болып есептеледі.

Жоғарыда аталғандардан көптеген шетелдік және отандық ғалымдар тарапынан интеллектуалды капитал қазіргі экономиканың маңызды категорияға айналғандығын мойындайды. Соған қарамастан интеллектуалды капитал барлық материалдық және қаржылай пайдалануы оңайрақ болады осы ретте, интеллектуалды капиталдың рөлінің атқандығын мойындауға тура келеді.

Әдебиет:

1. Назарбаев Н. Инновационная индустрия науки и знаний — стратегический ресурс Казахстана в XXI веке // <http://www.akorda.kz>
2. <http://www.akorda.kz>
3. Болашақтың іргесін бірге қалаймыз! Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // <http://www.akorda.kz>
4. Жаңа онжылдық — жаңа экономикалық өрлеу — Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // <http://www.akorda.kz>

Орта мектепте бейорганикалық химия курсында қолданбалы бағыттағы химиялық эксперименттерді қолдану

Еспенбетова Шолпан Омаровна, техника ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы;

Қожагелдиева Гүлбақыт Тұрмағанбетқызы, магистрант;

Әлібекова Айнұр Төребекқызы, магистрант

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Химияға оқу пәні ретінде оқушыларға заттар мен материалдарды қолданудың ғылыми негізделген ережелері мен нормалары туралы және басқа да жаратылыстану пәндерімен бірге салауатты өмір салтын қалыптастыру негізі мен тұрмыста, табиғатта сауатты әрекет етуді беру міндеттелген. Химияны оқу қоршаған ортаны танумен ғана қамтамасыз ету емес, сонымен қатар практикалық әрекет үшін қажетті біліммен қаруландыруы қажет.

Сабақ барысында меңгерілген біліктер күнделікті өмірде қолданылғаны өте маңызды. Тек сол жағдайда ғана оқушыларға түсінікті әрі қызықты бола алады. Ал бір жағынан бұл пәнге деген танымдық қызығушылықтың, оқуға мотивациясының артуына алып келеді. Соңғы жылдары оқушылар химия пәнін ұнамсыз және қиын пәндер қатарына жатқызатындығын білеміз. Әрбір мұғалім көптеген оқушылардың сабақта меңгерген білімі тек мифтік, практикада қолданыс таппайтын қажетсіз, оларды қы-

зықтырмайтын формальды білім ретінде көрінетіндігіне илануға мәжбүр болуда. Жұмысқа қабілеттіліктің төмендеуі, оқушылардың оқу материалын меңгеруінің төмендеуі тек қана оқу уақытында емес, олардың психологиялық икемделу мен оқитын пәніне қызығушылығына байланысты екендігін психологтар мен физиологтар атап көрсеткен [1].

Л.Б. Ительсонның концепциясына сәкес, жаңа білім оқушыларда жақсы меңгерілуі үшін ол оның тиімділігін «көру» («сезіну») қажет. Қазіргі заманғы оқушыларды «даму үшін» немесе «оқуға міндеттісіндер» деген сөздер арқылы оқуға итермелей алмаймыз. Әсіресе жасөспірім кезеңдегі оқушылар үшін мұндай сөздір сенімсіз естіледі.

Бұл жағдайларда химияны оқытудағы қолданбалы аспектілерге мән беріп, соған күш жұмсау қажет. Қарастырып отырған проблемалардың шешімінің бірі ретінде зерттеу объектілерін қосу жолымен күнделікті өмірде кез-

десетін мектептегі химиялық эксперименттердің қолданбалы бағытын күшейту болып табылады. Бейорганикалық химия курсында мұндай объектілер болып тұрмыстық химия препараттары алынады [2].

Сонымен қатар, 8–9 сынып химия курсына күнделікті өмірде кең қолданыс табатын тұрмыстық химия құралдарын зерттеуге арналған жаңа практикалық сабақтар, лабораториялық тәжірибелердің бөлігін бағдарламаға енгізу идеясы туындап отыр. Біз ұсынатын тәжірибелер тақырыптарына мысал келтірейік. 8-сынып «Майлы дақтарды кетіретін тазарту құралдарының құрамынан сілтіні анықтау», «Сабын ерітінділеріндегі ортаны анықтау реакциялары», «Ізбесті қақ пен татты кетіруге арналған тазартқыш құралдардан қышқылды анықтау», «Ағартқыш құралдары мен жуғыш заттардағы тотықтырғыштарды анықтау». 9-сынып: Жуғыш заттардағы фосфаттарды анықтау», «Тазартқыш құралдардан карбонат иондарын анықтау».

Әр тәжірибе үшін келесідей инструктивті карта құрастырылған:

Әдебиет:

1. Гара Н.Н. Рабочие программы. Химия. 8–9 классы. Предметная линия учебников Рудзитиса Г.Е. Фельдмана Ф.Г. ФГОС. — М.: Просвещение, 2013. — 48 с.
2. Комзалова Т.А. Химия в быту. — Смоленск: Русич, 2010. — 560 с.

Қоршаған ортаны қорғаудың конституциялық негіздері

Жусупбекова Мадина Койшибаевна, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Заманауи әлемде қоршаған ортаны қорғау мәселесі әлемдік деңгейде өзекті және басым мәселе болып табылады. Қоршаған ортаны қорғау мәселесі мемлекеттік саясаттың алдыңғы қатардағы міндеттерінің бірі бола тұра, заң жүзінде бекітілген. ҚР Конституциясы жоғарғы заңды күші бар құжат бола тұра, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану жөніндегі нормаларды екіге бөледі: жалпы сипаттағы нормалар және экологиялық нормалар.

ҚР Конституциясының 1 бабына сәйкес ҚР — әлеуметтік мемлекет, оның негізгі мақсаты адамның еркін дамуына және лайықты өмір сүруіне жағдайлар жасау болып табылады. Бұл норманың азаматтардың экологиялық құқықтарына тікелей қатысы бар. Адамның лайықты өмір сүруі дегеніміз әркімнің қолайлы қоршаған ортаға экологиялық құқығын қорғау, сақтау және қамтамасыз ету [1].

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде берілген анықтамаға сәйкес қолайлы қоршаған орта дегеніміз «жай-күйі экологиялық қауіпсіздікті және халықтың денсаулығын сақтауды, биологиялық әртүрлікті

— жұмыс тақырыбына сәйкес қысқаша теориялық мәлімет (басқа пәндермен байланысты практикалық маңызы бар материалдар);

— жұмыс мақсаты, міндеттері;

— әдеби шолуға сілтеме беру;

— сұрақтар (талқылауға арналған сұрақтар, көмек-сұрақтар);

— эксперименттік бөлім (экспериментті жүзеге асыруға қажетті реактивтер мен құрал-жабдықтар тізімі, тәжірибе жүргізуге арналған нұсқаулық);

— жұмыс нәтижесін жазуға нұсқау.

Осындай жұмыстар жүргізу арқылы оқушылар химияны оқи отырып, заттарды қолдану мен теріс жағдайларды болдырмауға болатындығын түсінеді.

Қолданбалы сипаттағы химиялық эксперименттерді білім беру процесінде қолдану сабақ үстінде проблемалық жағдаяттар тудыруға мүмкіндік береді, оқу мотивациясының дамуына, оқушылардың жеке және оқуға дифференциалды жол таба білуіне, шығармашылық белсенділігінің, ой-өрісінің кеңеюіне алып келеді.

сақтауды, ластануды болғызбауды, экологиялық жүйелердің тұрақты жұмыс істеуін, табиғи ресурстарды молықтыруды және тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін қоршаған орта» [2]. Яғни, қолайлы қоршаған ортаға құқығы дегеніміз адамның өмірі мен денсаулығына зиян келтірмейтін қолайлы қоршаған ортада өмір сүру және қоршаған ортаны қорғау саласындағы жұмыс істейтін тиісті лауазымды тұлғалардан қоршаған ортаның жақсы күйде ұстап тұруын талап ету құқығы.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 6 бабына сәйкес жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Бұл жағдай мемлекеттің экологиялық функциясы ретінде конституциялық бекітуді анықтайды және қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету міндетінен тұрады [1].

Сонымен бірге, ҚР Конституциясының 31 бабында көрсетілгендей мемлекет адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғауды мақсаты етіп қояды. Бұл бір жағынан мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі қоршаған ортаны қорғау екенін білдіреді. Екінші жағынан

қоршаған орта адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы болуы тиіс [1].

Қазақстан Республикасының Конституциясының 38 бабына сәйкес «Қазақстан Республикасының азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті» делінген. Бұл қоғамның әрбір азаматы табиғи ресурстарды пайдалануда ұқыптылық көрсетуге тиіс деген, яғни табиғи ресурстарды тиімді пайдалану және келешек ұрпаққа табиғатты сақтап қалуды білдіреді [1].

Қоршаған ортаны қорғау ұғымына өтпестен бұрын «табиғат» және «қоршаған табиғи орта» терминдеріне тоқталып кетейік.

Заң әдебиеттерінде ғалымдар арасында «табиғат» және «қоршаған табиғи орта» терминдеріне байланысты әр түрлі көзқарастар қалыптасқан. Біреулері «табиғат» және «қоршаған табиғи орта» терминдерін бірдей мағына беретінін тұжырымдайды, ал екіншілер екі термин әр түрлі мағына білдіреді деп есептейді. Мысалы, Ресей ғалымы А.С. Тимошенконың пайымдауы бойынша «табиғат» терминінің орнына көбіне «қоршаған орта» термині қолданылады деп көзқарас айтады. Ол «қоршаған орта» термині адам әсер ететін табиғи ортаның бөлігі болып табылады деп есептейді. Ресейдің басқа ғалымы В.В. Петров «қоршаған орта» ұғымы екі «табиғат» және «адамды қоршайтын орта» ұғымнан тұрады деп санайды. В.В. Петров «табиғат» адамның санасына тәуелді емес және нақты экологиялық жүйеден тұратын объективті шынайылық, яғни адам өмір сүретін табиғи орта деп тұжырымдайды. Ал «адамды қоршайтын орта», ол антропогендік әрекет процесінде өзгерген табиғи орта деп есептейді [2, 98б.]. Бірақ ҚР Конституциясының 38 бабында «қоршаған орта» «табиғат» деген ұғыммен белгіленген. Бұл тұжырым «табиғат» және «қоршаған орта» терминдері бірдей мағынаны көздейтінін білдіреді.

Сонымен, табиғат — адамзат өмір сүретін және қызмет ететін орта. Табиғат адамның қажеттілігін қанағаттандыру бойынша бірнеше қызмет атқарады: экологиялық, экономикалық, ғылыми, эстетикалық, мәдени және рекреациялық.

Табиғаттың экологиялық функциясы адам өзінің өмір сүретін ортасымен әрекет етуін білдіреді. Экономикалық функциясы адам өзінің өмірлік қажеттіліктерін, әр түрлі табиғи ресурстарды пайдалана отырып, қанағаттандыратынын белгілейді. Табиғат шикізат пен тамақ өнімдерінің қайнары ғана емес, ол адамның демалу, еңбек ету, орны және эстетикалық қуат алу орны. Сондықтан табиғаттың эстетикалық, мәдени және рекреациялық қызметі адамның табиғаттың әдемі жерлерінде демалуды, тауларды, жасыл жазықпен, өзендермен әр түрлі гүлдер өсіп тұрған далалармен тамсануды білдіреді. Ғылыми функциясы адам табиғатта және табиғи объектілерімен әр түрлі ғылыми зерттеулер жүргізетінін айқындайды, яғни табиғат барлық ғылыми зерттеулерге объект болып табылады.

Қоғамның табиғатпен ара қатынаста екені бізге бұрыннан мәлім. Осы арақатынастың жалпы адамзаттық мәні бар маңызды міндеттері — қоршаған ортаның қо-

лайлы күйін сақтау және әр түрлі табиғи ресурстарға қоғамның барлық қажеттіліктерін қамтамасыз ету болып табылады.

Қазіргі уақытта табиғи ортаның экологиялық жүйесінің бұзылуы байқалады. Экологиялық тұрақтылықтың бұзылу себебі, технология мүмкіндіктерімен өмірлік қажеттілік арасындағы динамикалық тепе-теңдіктің өзгеруінің нәтижесі деп айтуға болады. Бұл қолайсыз жағдайлар адамның табиғатқа ойсыз әрекет етуінен туындайды. Мысалы, қазіргі кезде климаттың өзгеруі байқалады, радиоактивтік ластануы бар, су ресурстарының тозуы, жердің деградациялануы және т. б. Тағы да бір мысал келтірер болсақ, Қазақстанның және бүкіл әлемнің өзекті мәселесіне айналған Арал теңізі мәселесін айтуға болады. Бұл экологиялық проблема жердің шөлейттенуіне, топырақтың тұздануына, өсімдік пен жануарлар әлемінің кейбір түрлерінің жойылуына, климаттың өзгеруіне, халықтың ауыршаңдығына әкеліп соқтырады. Белгілі, экологиялық мәселелер, оның ішінде Арал аймағының жағдайы аймақтың әлеуметтік мәселелерін пайда болуына негіз болды. Сол себептен, экологиялық проблемаларды болдырмау үшін билік органдары мен физикалық тұлғалардың барлығына бірдей, нақты және түсінікті тәртіп ережелерін жасау қажет. Барлық экологиялық проблемалар қоршаған ортаны қорғау шараларын тиісті дәрежеде жүргізбегендіктен туындап отыр.

Қоршаған ортаны қорғау және оған ұқыпты қарау мәселелері, елдің тұрақты дамуының өзекті және басым мәні бар бағыттары болып табылады және әрқашанда мемлекет назарынан түспеген. Қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету мақсатында бірнеше бағдарламалық құжаттар қабылданды. Олардың ішіндегі маңыздылары: «2007—2024 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының тұрақты дамуына көшу туралы Тұжырымдамасы» және «2004—2015 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздік туралы Тұжырымдамасы». Бұл маңызды құжаттар антропогендік қысымды азайту арқылы қоршаған ортаның жай-күйін жақсартуды, елдің аймақтарының тұрақты дамуын жоғарылатуды, табиғи жүйелердің қорғалуын қамтамасыз етуді көздейді.

«Қоршаған ортаны қорғау» ұғымына келер болсақ, ҚР Экологиялық кодексіне сәйкес «қоршаған ортаны қорғау дегеніміз қоршаған ортаны сақтау мен қалпына келтіруге, шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға теріс әсерін болғызбауға және оның зардаптарын жоюға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі» [3].

Сонымен, қоршаған ортаны қорғау дегеніміз қоршаған ортаны қорғау, сақтау және қалпына келтіруге, табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға бағытталған мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қоғамдық және басқа да коммерциялық емес ұйымдардың, заңды және физикалық тұлғалардың қызметі болып табылады.

Қоршаған ортаны қорғау объектілеріне: жер, жер қойнауы, жер үсті және жер асты сулары, атмосфералық ауа, орман, өсімдік және жануарлар әлемі, табиғи экологи-

ялык жүйелер, климат және Жердің озон қабаты жатады. Оларды жойылудан, бұзылуынан, ластануынан және зиянды әсерден қорғау қажет.

«Қоршаған ортаны қорғау» ұғымымен «табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану» ұғымы тығыз байланысты.

Табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану табиғатты пайдалануды экономикалық жағынан сипаттайды. Яғни, біз шаруашылық қызмет жүргізу кезінде табиғи ресурстарды пайдалануда аз шығын жұмсап, үлкен нәтижеге ие болып, табиғатқа экологиялық және экономикалық зиян келтірмеуге тиіспіз.

Сонымен, табиғатты ұтымды пайдалану дегеніміз өндірілетін табиғи ресурстарды толық пайдаланып, қалпына келетін табиғи ресурстарды қалпына келтіруді қамтамасыз ететін, өндіріс қалдықтарын бірнеше рет пайдаланатын табиғат пайдаланудың жүйесі болып табылады.

Қоршаған ортаны қорғау мәселесі біздің аймақтада белсенді түрде жүзеге асырылады. Мысалы, көктем сайын сенбіліктер өтіп тұрады. Өңірде «Жасыл ел» жастар ұйымы жыл бойы, әсіресе көктем, күз және жаз айларында қоршаған ортаны қоқыстан тазалау, көгалдандыру, аббаттандыру сияқты акцияларды өткізіп отырады. Осындай іс-шаралар жас ұрпақ арасында патриоттық және экологиялық тәрбиені насихаттайды.

Қорыта айтқанда, қоршаған ортаны қорғау мәселесі маңызды мәселе болып табылады, сондықтан Конституциялық негізде бекітілген.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. — Алматы: Юрист, 2017.
2. Петров В.В. Экологическое право. — Москва, 2011. — С. 98–99.
3. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. — Алматы: Юрист, 2017. (2017.27.02. берілген өзгерістермен толықтыруларымен).

Жоғарыдағы айтылғанның негізінде келесі ұсыныстар жасауға болады:

— біріншіден, азаматтар өзінің қолайлы қоршаған ортаға құқығын қорғауға тиіс;

— екіншіден, халық қоршаған ортаны қорғау жөніндегі мемлекеттің ісіне белсендік танытып қатысуы керек;

— үшіншіден, азаматтар экологиялық проблемаларды шешу үшін экологиялық қоғамдық ұйымдарға бірігуі қажет;

— азаматтар экологиялық заңдармен бағдарламалардың жобаларын талқылауға белсенді түрде ат салысуы керек;

— мемлекетте азаматтардың экологиялық санасымен экологиялық мәдениетін жоғарылату қажет. Бұл мәселе осылардың ішінде ең маңыздысы болып есептеледі. Сондықтан мемлекет экологиялық сананы қалыптастыратын және экологиялық мәдениетті көтеретін Республикалық деңгейде мемлекеттік бағдарлама қабылдауы керек.

Сонымен, Қазақстан Республикасының Конституциясы адамды, оның құқықтары мен бостандықтарын ең жоғарғы құндылық ретінде белгілей отырып, әрбір тұлға қолайлы қоршаған ортаға, қоршаған ортаның жай-күйі туралы шынайы мәлімет алуға және оның денсаулығы мен мүлгіне экологиялық құқық бұзушылықпен келтірген зиянды өтеуге құқығы бар екенін айқындайды. Сонымен қатар, қоғамның әрбір тұлғасы қоршаған ортаны қорғау мен оған ұқыпты көзқарас жасау міндеттілігін белгілейді.

Роль алашординцев в становлении независимого Казахстана

Жусупбекова Мадина Койшибаевна, кандидат юридических наук, доцент
Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата (г. Кызылорда, Казахстан)

Независимость государства является особой ценностью, которой нужно дорожить и, которая предполагает знание своей истории, знание того, как мы достигли её. О том, что мы, нынешнее и будущее поколение являемся продолжателями великих дел наших предков, не раз в своих выступлениях отмечал Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев [1]. В достижении независимости огромную роль в конце XIX и в начале XX века сыграла творческая и научная интеллигенция Казахстана.

Представители казахской интеллигенции того времени: Алихан Букейханов, Ахмет Байтұрсынұлы, Миржақып Дулатов, Халел Досмухамедов, Смагул Садуақасов, Назир Түрякулов и другие делали все возможное для обе-

спечения целостности казахской территории. В данное время известно, что именно они являлись деятелями политической партии «Алаш» и Правительства Алаш, которые заложили фундамент казахской независимости. Они принимали активное участие в процессе национально-территориального размежевания Средней Азии и воссоединения казахских земель [2].

Правительство Алаш Орда было создано 13 декабря 1917 года на Втором Всеказахском съезде в Оренбурге в период, когда к власти пришли большевики. Но начало формирования партии Алаш было заложено, еще на первом всеказахском съезде, проходившем в Оренбурге в 21–28 июля 1917 года. На съезде обсуждались такие

важные вопросы как: форма государственного устройства, автономия казахских областей, землеустройства, правоохранительные органы и т. д. Была составлена программа «Алаш», состоящая из 10 параграфов и опубликованная в газете «Казах» 21 ноября 1917 года. Еще в те времена алашординцы предлагали России быть демократической, федеративной республикой, где казахским областям предлагалось предоставление автономии [3]. Об этом свидетельствует цитата из «Проекта программы «Алаш», которая звучит следующим образом: в Разделе I «Форма государства» сказано, что «значение демократии — управление государством со стороны народа. Значение федерации — объединение равных государств, в федеративной республике каждое государство будет самостоятельным, но будут совместно сотрудничать Каждое из них самоуправляется».

Вместе с этим, алашординцы говорили об отделении религии от государства, что все народы равны перед судом. Партия «Алаш» предлагала создание войск для защиты народа, указывала на необходимость социальной поддержки малоимущих. Все это свидетельствует о том, что алашординцы активно стремились создать свое самостоятельное независимое государство. Так, образовавшийся в 1917 году правительство «Алаш» просуществовало до 1920 года.

Образование и деятельность западного отделения Алаш-Орды — одна из самых ярких страниц в отечественной истории. Она символизирует уровень гражданской зрелости казахского общества и возросший потенциал казахской политической элиты, способной в начале XX века решать судьбоносные вопросы будущего развития в условиях острого социального противостояния. Именно в эти годы закладывались многие ростки политических и социально-экономических программ современного Казахстана [4].

Еще тогда, идеи национальной интеллигенции о создании независимости жили в умах и сердцах людей. Они жили стремлением создать независимое государство. Это видно из того, о чем писал Алихан Букейханов: «Я живу, дышу, существую внутренними делами своей родины, для меня судьба ее превыше всех благ... Я не могу спать спокойно, если не знаю, в каком положении она находится» [2]. Отсюда видно, что Алихан Букейханов болеет душою за свой народ, за свою родину, что ему не безразличны дела его родины и он ставит дела своей родины превыше всего.

Своими стихами, посвященными родному народу и родному языку Магжан Жумабаев смог пробудить национальную гордость, национальное сознание. Он писал: «Ерлік, елдік, бірлік, қайрат, бақ, ардың. Жауыз тағдыр жойды бәрін не бардың. Алтын күннен бағасыз бір белгі боп, Нұрлы жұлдыз, бабам тілі, сен қалдың!» [2]. Из этих

строк видно, что и Магжан Жумабаев любил свой народ, свою родину и свой родной язык.

Особое место имеет в этот период вклад Ж. Досмухамедова в становление казахской независимой государственности и в формирование политической культуры. Он стал непосредственным создателем Западного отделения Алаш, под его руководством были образованы первые органы новой и самостоятельной власти. Значение его деятельности важно и для современного общества, так как идеи и дела отражали коренные чаяния и помыслы казахского народа [4].

Деятели Алаш Орды были выпускниками университетов Москвы, Петербурга, Казани, Томска, Омска, которые обладали глубокими знаниями в социально-гуманитарном и естественно-научном областях знаний. В своих работах, на страницах журналов и газет, они неоднократно затрагивали вопросы казахской действительности. Об их одаренности говорит и тот факт, что они были в курсе и в международных событиях. Так, про трагическое крушение «Титаника» в 1912 году казахский народ узнал из материала Алихана Букейхана [2]. Тем самым Алихан Букейханов просвещал свой народ, оповещая событиями, происходившими в мире.

Таким образом, соглашаясь с мнением доктора исторических наук, профессором Д. Аманжоловой необходимо отметить, что наиболее значимыми проблемами модернизации казахского общества, которые составили программу «Алаш» были:

- трансформация экономических основ жизнедеятельности казахов, их традиционного хозяйства;
- создание политико-правовой базы для реализации особо чувствительных нужд и запросов в сфере свободы вероисповедания, прав личности и гражданина, национального равноправия в полном объеме;
- радикальное повышение грамотности, развитие национальной школы, формирование современной общей и особенно политико-правовой структуры;
- включение этнополитической элиты и широких масс в реальный политический процесс через представительные органы, политические партии и общественные организации, органы управления и самоуправления [4].

Отмечая важность того, что благодаря алашординцам Казахстан обозначил государственную границу, обрел государственность, предшествовавшую обретению независимости, мы предлагаем следующие предложения, принимая важность изучения истории казахского народа:

- необходимо, создать в музеях республики зал, посвященный деятельности алашординцев;
- написать и издать книги под соответствующей рубрике о жизни и деятельности алашординцев;
- выпустить фильмы об истории алашординцев.

Литература:

1. Шекей, Г. Обзор казахской прессы «Нурсултан Назарбаев: мы — продолжатели великих дел наших предков» // <http://www.altyn-orda.kz/gajniczhamal-shekej-obzor-kazaxskoj-press>.

2. Алашординцы — предвестники независимости // <http://vechastana.kz/istoriya/alashordintsy-predvestniki-nezavisimosti/>.
3. Казахские мыслители XX века: С. Торайгыров, А. Байтурсынов, М. Дулатов. Партия «Алаш» и алашординцы // <http://studopedia.ru/>.
4. Движение Алаш и казахская национальная идея // <http://www.altyn-orda.kz/dvizhenie-alah-i-kazaxskaya-nacionalnaya-ideya/>.

Внешняя политика в Посланиях Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева

Карташов Кирилл Николаевич, студент
Казахский Национальный университет имени аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан)

Данная статья является продолжением статьи, опубликованной в журнале «Молодой ученый», № 12, в спецвыпуске университета «Болашак» за март 2017 года [1]. В настоящей статье автором был взят тот же принцип исследования где изучаемой тематикой является внешняя политика. В качестве инструмента для проведения количественного контент-анализа была применена программа «Yoshi Koder».

Таблица 1. Внешняя политика

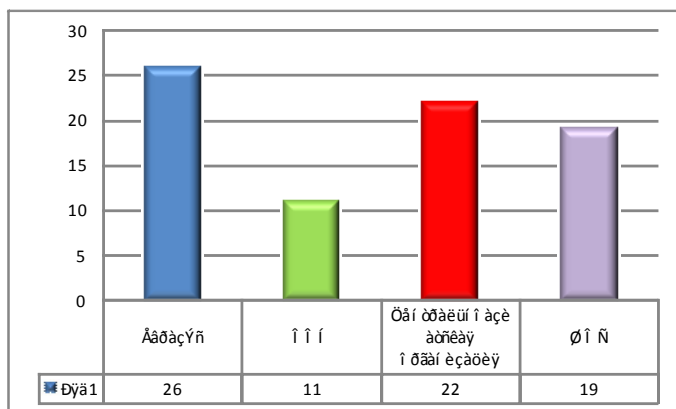
Индикаторы	1997 год	1998 год	1999 год	2000 год	2001 год	2002 год	2003 год	2004 год	2005 год	2006 год	2007 год	2008 год
Глобализация	3	0	1	0	2	1	0	1	1	0	0	0
ЕвразЭс (Евразийский союз)	0	0	0	0	1	1	0	1	3	5	3	1
Евразия	2	0	2	0	1	0	0	0	2	4	2	1
Запад	6	1	0	0	2	1	0	4	6	1	3	3
Китай	9	0	4	0	0	0	0	1	3	2	8	3
Корея	5	2	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0
Мировой опыт	12	3	2	0	2	2	0	5	5	2	6	2
Мировые державы	2	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
ООН	1	0	0	1	0	0	0	0	2	1	0	0
Россия	10	2	3	0	1	0	1	3	5	4	4	1
США	10	1	2	1	4	2	1	4	8	5	2	3
Сингапур	4	2	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
Центральная Азия	11	0	4	6	3	1	0	3	8	2	13	3
Центрально-азиатская организация	6	1	1	2	1	1	0	2	2	2	3	1
ШОС	0	0	1	2	2	1	0	1	1	3	2	1
Сумма	81	12	20	12	19	11	2	27	50	31	47	19

Индикаторы	2009 год	2010 год	2011 год	2012 (1) год	2012 (2) год	2014 (1) год	2014 (2) год	2015 год	2017 год
Глобализация	0	0	0	0	2	0	0	0	0
ЕвразЭс (Евразийский союз)	0	0	0	4	2	2	0	1	2
Евразия	0	0	0	4	3	2	0	1	2
Запад	2	6	1	3	4	3	4	1	0

Китай	1	4	0	1	4	3	2	2	2
Корея	0	1	1	1	0	1	0	0	0
Мировой опыт	5	6	1	2	15	3	5	2	3
Мировые державы	0	1	0	0	1	0	1	1	0
ООН	0	1	1	0	3	0	0	0	1
Россия	1	2	3	1	3	1	1	2	0
США	4	0	1	0	9	0	0	1	0
Сингапур	0	0	1	0	0	1	0	1	0
Центральная Азия	0	2	2	2	5	0	1	3	3
Центральноазиатская организация	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ШОС	0	0	2	0	2	0	0	0	1
Сумма	13	23	13	18	53	16	14	15	14

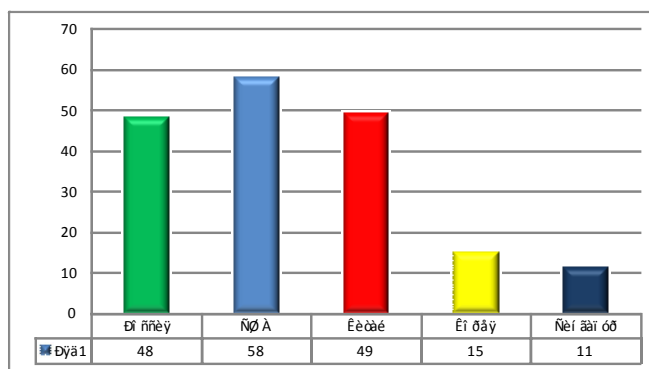
За все историю Посланий Глава государства не раз упоминал региональные международные организации. За двадцатилетнюю историю Посланий 26 раз было упомянуто Евразийское экономическое сообщество. Уже в 2001 году Президент говорил о важности формирования евразийского и центральноазиатского экономических сообществ [2]. Наиболее часто (5 раз) данное экономическое сообщество упоминалось в 2006 году [3]. Примечателен тот факт, что после упразднения ЕвразЭС в Евразийский союз в 2014 году, частота упоминаний данного индикатора стала падать в последующих документах. 22 раза в Посланиях Президента упоминалась Центральноазиатская организация, наиболее часто данное упоминание было зафиксировано в документе 1997 года [4]. С Послания 2009 года вплоть до 2017 данная организация не упоминалась ни разу. Проанализировав упоминание международных и региональных организаций, мы видим, что в своих Посланиях Глава государства в первую очередь уделяет внимание региональным вопросам, нежели международным (во всех Посланиях Организация Объединенных Наций упоминалась лишь 11 раз).

Упоминание международных и региональных организаций в Посланиях Президента

В своих Посланиях Президент также не раз упоминал зарубежные страны. Чаще всего (58 раз) упоминались Соединенные Штаты Америки. Наиболее часто США упоминались в Посланиях 1997 года (10 раз) и 14 декабря 2012 года (9 раз).

В Послании 1997 года США упоминалось в качестве основного инвестора в экономику Казахстана. А в документе 2012 года в качестве одного из основных стратегических партнеров Казахстана и как эталонное государство с качественным медицинским образованием. Однако чем можно объяснить частое упоминание Соединенных Штатов в Посланиях Президента? В большей части документов «США» упоминается в контексте валюты («долларов США»). Как известно, многие экономические показатели, такие как ВВП и Внешняя торговля измеряются в долларовом эквиваленте. По этой причине мы видим частое употребление ключевого слова «США».

Вторым по частоте упоминания государством является Китай, наиболее часто данное упоминание пришлось на Послание 1997 года (9 раз). В данном Послании Глава государства утверждал, что Казахстану необходимо поддерживать экономическую связь с таким «великим соседом», как Китаем, который наряду с Россией, Японией и США будет инвестировать в развитие казахстанского нефтегазового бизнеса. Российская Федерация также чаще всего упоминалась в Послании 1997 года (10 раз), где государство также упоминается в качестве дружественного соседа. В Послании 1997 года при упоминании зарубежных государств Президент не отдавал кому-то предпочтения в сфере сотрудничества. Напротив, Глава государства придерживался многовекторной политики, которая была необходима молодому независимому государству.

Литература:

1. Қарташов, Қ. Н. Президент Республики Казахстан Нурсултан Абишевич Назарбаев о проблемах молодежи Казахстана // Молодой ученый. — 2017. — № 12.1. — с. 8–9.
2. Назарбаев, Н. А. Послание Президента народу Казахстана 2001 года «О положении в стране и об основных направлениях внутренней и внешней политики на 2002 год»
3. Назарбаев, Н. А. Послание Президента народу Казахстана 2006 года «Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира»
4. Назарбаев, Н. А. Послание Президента народу Казахстана 1997 года «Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев»

Влияние сроков посева на продуктивность моркови сорта «Алау» в условиях Кызылординской области

Қосанов Самалбек Уразбаевич, кандидат сельскохозяйственных наук, декан;
Сүлейменова Жансая Жұмағалиқызы, магистрант
Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата (г. Кызылорда, Казахстан)

Морковь является ценным и незаменимым продуктом питания человека. В корнеплодах оранжевой окраски содержание каротина (провитамин А) составляет до 20–37 мг% на 100 г. Имеются также витамины В1, В2, В6, С, Е, РР. Корнеплоды являются богатым источником необходимых для организма минеральных солей, содержащих 200–282 мг калия, 35–50 — кальция, 40 — марганца, 21 — магния, 45 — натрия, 31–50 — фосфора, 0,7 — железа, 3,8 мг йода. По содержанию бора морковь находится на первом месте среди других овощей.

Она содержит в небольших количествах биологически незаменимые аминокислоты, пектиновые вещества, белок, жиры, эфирное масло, придающее специфический морковный запах. Характерный вкус и большое количество сахара (до 12% на сырую массу) делают морковь вкусным, питательным, диетическим продуктом. Морковь очень полезна не только в сыром, но и вареном и тушеном видах. Морковь и продукты ее переработки применяются в медицине, так как она снижает утомляемость. Свежая морковь, сок и блюда из нее настоятельно рекомендуются страдающим заболеваниями сердечно-сосудистой системы (инфаркт миокарда), благодаря содержанию солей калия и каротина. Из семян моркови, содержащей эфирные масла, получают лекарственный препарат «даукарин», который используют при хронической коронарной недостаточности. При почечных заболеваниях употребляют порошок или отвар из семян моркови.

По рекомендациям Института питания РК годовая потребность свежей моркови на душу населения составляет 11–15,5 кг в зависимости от региона выращивания, при общем потреблении овощей 128–164 кг.

В условиях Кызылординской области нет семеноводческих хозяйств моркови, так как принято выращивать сортов и гибридов разного происхождения, приобретенного из базаров. Несмотря на это последних три года нами ведется экологическое сортоиспытания сорта Алау, оригинатором который является КАЗНИИКО.

Цель исследований: изучение урожайности и сроков посадки моркови отечественного сорта Алау, в разные сроки сева, и получения максимальной прибыли.

В наших условиях культура моркови возделывается ленточным (бороздковый полив) и чековыми (полив напуском) способами. В наших опытах использовались ленточный посев с разными сроками посева.

Методика исследований. Исследования проводили на опытном участке ИП Жаса Агро, Аксуатском аулном округе, г. Кызылорда. Семена были приобретены в КазНИИКО.

Схема размещения моркови 45×2-3см. Площадь учетной делянки составляла- 21,6м² (6м×3,6м), при общей площади делянки — 43,2м² (8м×5,4м). Повторность опыта 4-х кратная. Варианты опытов размещали методом рендомизированных повторений.

Данный сорт моркови отличались также высокой урожайностью и товарностью корнеплодов. Поэтому его не-

Таблица 1. Сроки и схемы посева моркови сорта Алау

	Сорт	Сроки посева	Схема посева
III — декада мая	Алау	28.05.	ленточный
I — декада июня	Алау	07.06.	ленточный

Таблица 2. Посевные качества семян моркови

Показатель	Категория, класс	Качество
Сортовая чистота	I	98
Хозяйственная чистота	1	95
Всхожесть	1	70
Масса 1 тыс. семян, г		1,7
Влажность		9

обходимо широко внедрять в овощеводческих хозяйствах Кызылординской области, с целью повышения продуктив-

ности морковных плантаций и снижения потерь при длительном хранении.

Рис. 1. Учет и уборка урожая.

Ботаника бойынша студенттердің пәндік құзыреттілігі

Назарова Гульмира Асылбековна, педагогика ғылымдарының кандидаты;
Алашбаева Айшолпан Темірханқызы, магистрант
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Ботаника бойынша студенттердің пәндік құзыреттілігі — білім беру қызметінде ботаника пәніне қатысты білім, біліктілігі және дағдысы мен іс — әрекетінің сапалық жиынтығы. Ботаника негіздерін қолдана білу іскерлігі.

Аталған құрылымдық бөлшектер ботаника пәнінің мақсатына жету бағытын нақтылайды. Олар студент меңгеруі керек және соны бағдарға алуы керек соңғы нәтиже болып табылады. Егер аталған құрама бөлшектерді және «Ботаника» пәні бойынша оқу бағдарламаларында көрсетілген міндеттерді БЛУМ таксономиясына сәйкес жіктесек, олар студенттердің оқудағы әрекеттерін алға қойған мақсаттары бойынша жетістікке жетелейтін және сол жетістіктерін, яғни құзыреттіліктерін бағалау өлшемін құрайды.

Егер студенттің ботаника пәні бойынша меңгерген түсініктері мен қабілеттерін, пәннің міндеттерін жүйелесек және логика бойынша реттесек онда 5B011300- биология мамандығы бакалаврында «Ботаника» пәні бойынша қалыптастыру қажет келесідей құзыреттіліктерді айқындауға болады:

- өсімдіктерді туралы білімнің адамның күнделікті өміріндегі, оқушы тұлғасын дамыту мен кәсіби қызметке әзірлеудегі маңыздылығы мен ролін түсіну қабілеті (K1);
- өсімдіктер морфологиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу, сипаттау әдістері жөніндегі білімдерді, түсініктерді меңгеруі және оны тәжірибеде пайдалана алуға қабілеттілігі (K2);
- өсімдіктерді зерттеп тану, оларды көбейту, адам игілігі үшін тұтынумен байланысты білімге жағымды мотивациялық-құндылықтылық қарым-қатынасқа негізделі қалыптасқан көзқарастарды меңгеру (K3);
- өсімдіктерді сақтау, қорғау, көбейту әдістерін меңгеруі (K4);
- өсімдіктерді зерттеудің әдістерін, құралдарын, оларды зерттеп тануға көмектесетін практикалық біліктіліктер мен дағдыларды меңгеру (K5);
- өсімдіктер морфологиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу әдістері жөніндегі білімдерін өздерінің кәсіби қызметтерінде пайдалана алуға қабілеттіліктері (K6);

Осы аталған құзыреттіліктерді ботаника пәнін оқыту барысында студенттерде қалыптастыру жолдарын және оқу нәтижесін бағалау үшін, сондай ақ сол құзыреттіліктерді Блум таксономиясына сәйкес қалыптастыру үшін осы құзыреттіліктердің барлығын мазмұндық-әрекеттік матрица, яғни оқыту мақсатының 6 категориясын: білу, түсіну, талдау, синтездеу, бағалауды біріктіретін Блум таксономиясына негізделген формада беру керек.

Педагогикалық ЖОО 5B011300 — биология мамандығы аясында ботаника пәнін оқыту үдерісінде студенттерде қалыптастырылу керек құзыреттіліктер осы сызба бойынша көрсетіледі:

ҚҰЗЫРЕТТІЛІК — 1: өсімдіктерді туралы білімнің адамның күнделікті өміріндегі, оқушы тұлғасын дамыту мен кәсіби қызметке әзірлеудегі маңыздылығы мен ролін түсіну қабілеті;

Білу мен түсіну деңгейінде: өсімдіктер туралы білімнің адамның күнделікті өміріндегі, оқушы тұлғасын дамыту мен кәсіби қызметке әзірлеудегі маңыздылығы мен ролі жөніндегі студенттің білімін сипаттайды және тестілеу мен ауызша немесе жазбаша формада бағаланады.

Талдау, синтездеу деңгейі студенттің өсімдіктер туралы білімнің адамның күнделікті өміріндегі, оқушы тұлғасын дамыту мен кәсіби қызметке әзірлеудегі маңыздылығы мен ролі жөніндегі мәселені талдауға, синтездеуге қабілеттілігін сипаттайды және студенттің *өзіндік жеке зерттеу жұмыстары, жобалық тапсырмалар формасымен бағаланады*

Қолдану және бағалау деңгейі: өсімдіктер туралы білімнің адамның күнделікті өміріндегі, оқушы тұлғасын дамыту мен кәсіби қызметке әзірлеудегі маңыздылығы мен ролі жөнінде берілген материалды студенттің пайдалана алуымен сипатталады *және жобалық тапсырмаларды орындауы арқылы бағаланады.*

Қазіргі уақытта ЖОО біршама тиімді оқыту технологиясының қатарына жобалауды ұсынатын және студенттің жеке білім алу маршрутын басқауға негізделген *өз бетінше оқуды* жатқызады.

Жобалау технологиясын пайдалануда басты назар алға қойған міндеттерді жеке қарастыру негізінде оқу мақсатына жету тәсілдеріне аударылады. Өз кезегінде, проблемалы оқыту әдісін зерттеушілер белгісіздік жағдайды, студенттің жеке тұлғалық қасиеті мен ақыл-ой мүмкіндігінің арасындағы сол мәселе жөніндегі шешуді талап ететін қарама-қайшылықтың нәтижесі деп қарастырады.

ҚҰЗЫРЕТТІЛІК — 2: өсімдіктер морфологиясы, анатомиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу, сипаттау әдістері жөніндегі білімдерді, түсініктерді меңгеруі және оны тәжірибеде пайдалана алуға қабілеттілігі.

Білу мен түсіну деңгейі студенттің өсімдіктер морфологиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу, сипаттау әдістері, оны тәжірибеде пайдалану жолдары жөніндегі білімдерін, түсініктерін білдіреді және *тест және ауызша немесе жазбаша формада бағаланады.*

Талдау және синтездеу деңгейі өсімдіктер морфологиясы, анатомиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу, сипаттау әдістері, оны тәжірибеде пайдалану жол-

Кесте 1. Бакалаврдың ботаника пәні бойынша құзыреттіліктерінің құрылымы

Құзыреттілік деңгейлері	Танымдық құрама бөлшек — білу мен түсіну (Блум бойынша)	Іс-әрекеттік құрама бөлшек- жинақтау мен қолдану (Блум бойынша)	Мотивациялық құрама бөлшек- білу мен түсіну (Блум бойынша)	Тұлғалық құрама бөлшек- бағалау, талдау және бағалау (Блум бойынша)
Таныстырушылық Базалық Тереңдетілген Шығармашы-лық	Өсімдіктер морфологиясы, анатомиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу әдістері жөніндегі білімі	Өсімдіктер морфологиясы, анатомиясы, систематикасы аясында зерттеу жүргізе алуы және білетіндерін кәсіби қызметінде қолдана алу біліктілігі мен дағдысы	Өсімдіктер морфологиясы, анатомиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу әдістерін меңгерудің қажеттілігі бойынша құндылықтары, ұстанымдары	Өсімдіктер морфологиясы, анатомиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу әдістері жөніндегі білімдерін тереңдетуге және оны өзінің кәсіби қызметінде тиімді пайдалануына мүмкіндік беретін жобалау, болжау және жоспарлаудағы жеке тұлғалық біліктілігі, қасиеті

дары жөнінде студенттің талдап, синтездей алу қабілетімен сипатталады және *жобалық тапсырмалар немесе жеке өзіндік жұмыстар формасымен бағаланады.*

Қолдану және бағалау деңгейі өсімдіктер морфологиясы, анатомиясы, систематикасы және өсімдіктерді зерттеу, сипаттау әдістері жөніндегі білімдерді, түсініктер және оны тәжірибеде пайдалана алуға оларды бағалауға қабілеттілігі *студенттің осы аталған әрекеттерді меңгеруімен сипатталады және жобалық, жеке өзіндік зерттеу жұмыстарымен және тапсырмаларымен бағаланады.*

Ботаникалық білім беру аясында қалыптастырылатын құзыреттіліктер құрылымын және құрама бөлшектерін талдау нәтижесі төмендегі кестеде беріледі.

Педагогикалық жоғары оқу орында ботаника курсын оқыту нәтижесінде студенттерде қалыптастырылуы керек құзыреттіліктердің... кестеде берілген құрылымы қандай да бір құзыреттілікке қатысты белгілі бір логикалық тұрғыдан аяқталатын оқу пәні бөлімдерінің жиынтығын құрайтын ботаника пәні бойынша оқу модулін жобалаудың негізін құрайды және оқу пәнінің жұмыс бағдарламасы мазмұнында бейнеленеді.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» — 27.072007- № 319- ШЗ РҚ заңы.
2. Ағымды үлгерімін бақылауды, білім алушының аралық және қорытынды аттестациялауын жүргізу ережесі (ҚР БЖҒМ 18.03.2008 ж. № 125 бұйрығы, өзгерістері және толықтыруларымен 1.11.2010 ж. № 506, 16.03.2011 ж. № 94 бұйрықтары).
3. ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті жоғарғы оқу орнынан кейінгі білім беру стандарты 5.04.033 – 2011. Магистратура.
4. ҚР МЖМБС 7.09.058 – 2008, 6М011300-Биология мамандығы. Магистратура.

Рухани жаңғырудың бағыттары

Насимов Мурат Орленбаевич, саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор;
Паридинова Ботагоз Жаппаровна, философия магистрі, аға оқытушы
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Елбасы, Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы Қазақстанның үшінші жаңғыруына серпін беретін жаңа идеяларға толы. Әсіресе, қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар саласының өкілдері үшін жүктелетін міндеттерге берілген басымдық сала ғалымдарын серпілтіп тастағаны анық.

Мемлекет Басшысы XXI ғасырдағы ұлттық сананы жаңғыртудың бірнеше бағыттарын ұсынды. Бәсекеге қабілеттілік, прагматизм, ұлттық бірігейлікті сақтау, білімнің салтанат құруы, Қазақстанның эволюциялық дамуы, сананың ашықтығына шақырған ойлар рухани жаңғырудың негізі айналмақ.

Соңғы жиырма жыл көлемінде әлемдік қауымдастықта пайда болған ұлттық бәсекелестік түсінігі қарымды талдау мен саяси құралға айналды. Сондықтан экономикалық даму мен бәсекелестіктің заманауи жаһандану шарттарындағы ұлттық бәсекелестік құбылысы маңызды теориялық және тәжірибелік мәнге ие. Ұлттық бәсекелестіктің болмысы, көрсеткіші мен өлшемдері туралы мәселелердің теориялық шешімдері негізінде көптеген елдер маңызды сұрақтарға жауап табуға тырысады, экономикалық өсім бағыттары мен мемлекеттік реттеу мүмкіндіктерін айқындайды. Бұл бағытта «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» бағдарламаларының маңыздылығы жоғары болмақ.

Прагматизмдегі ең басты ұғым ретінде танымның мәні мен тетіктерін түсіну саналады. Грекшеден «іс», «әрекет» деп аударылатын прагматизм ахуалға байланысты қимылдар құралдарымен санасып, тәжірибелік тәсілдерге сүйенеді. Ақиқат ұғымын түсіндіруде прагматизм өкілдері аксиологияға екіпін бере отырып құндылықтарды сипаттайды. Табыс әкелетін, әрекеттерге қызмет ететін нәтижелер ақиқат ретінде бағаланып, бақ-берекеге әкеледі. Мақалада Елбасы өткен ғасырдың ортасында орын алған немқұрайлылықтарға мән беріп, реализм мен прагматизм таяу онжылдықтың ұраны болатындығына сендіреді.

Адамзаттың қазіргі дамуын бақылау барысында халықтар, мемлекеттер, мәдениеттердің жақындасуы көрініс тауып отыр. Ертеректе әлемнің жекелеген елдері мен халықтары бір-бірінен оқшауланған еді. Бүгінде олар өзара терең байланыстарға түсіп, барлығы тығыз қатынастар орнату үстінде. Әлемдік қауымдастықта мемлекеттер мен халықтардың саяси, мәдени, экономикалық және басқа да қатынастарын реттейтін халықаралық және аймақтық ұйымдар бар. Осы заманауи шарттарда ұлттық бірегейлікті сақтау үшін қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережесі дәйектелді: «Біріншісі — ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екін-

шісі — алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек».

Мемлекетіміздің тұрақты экономикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етудің негізгі жүгі білім беру жүйесіне тиесілі екені белгілі. Бүгінгі күнде XXI ғасырдың көшбасшы мемлекеті болу білім берудің тиімді жүйесін қалыптастырумен байланысты. Бүгінде білім әлемдегі барлық мемлекеттердің негізгі басымдықтарының бірі болып саналады. Сондықтан қазіргі бәсекелестік шарттарында қоғамдық және гуманитарлық білім берудің маңыздылығы жоғары деп ойлаймыз.

Ұлт көшбасшысы жастарға тек білім табысқа жетудің кілті екендігін түсіндірді: «Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді».

Сондықтан заманауи жоғары дамыған технологиялық қоғамның ілгері дамуы үшін білімді және адал азаматтар, қоғамдық өмірдің жаңа қағидаларын қалыптастыратын тұлғалар қажет. Қоғамдағы өмірді қалыптастыру жолында қоғамдық-гуманитарлық білімдердің маңыздылығы мына қағидалармен байланысты деп ойлаймыз: біріншіден, білімді қоғам бұл қарапайым ақпараттық қоғам ғана емес, бұл маңызды құндылықтар қорын құратын тұлғалық әлеуеттің қоғамдық және адами даму ілімдеріне сүйенетін қоғам. Екіншіден, экологиялық және әлеуметтік дағдарыстар шарттарындағы адамның кәсіби қызметі болжамдарына сәйкес келетін қоғамның қауіпсіздігі мен даму басымдықтарын қамтамасыз ететін қоғам.

Әлемдік қауымдастық Ұлт көшбасшысының эволюциялық дамудың жақтаушы лидер екендігін мойындады. Елбасы өзінің саяси көшбасшылық рөлінде — тарихилық пен логикалықтың, дәстүршілдік пен жаңашылдықтың, батысшылдық пен шығысшылдықтың, тіпті мұсылмандық пен әлемдік діндер үйлесімділігін шебер пайдалана білді. Мұндай конвенционалистік саясат біржақтылыққа ұрынбауға, әлем дамуындағы жаңа, озық, тиімді, пайдалы модельдерді өз тәжірибемізге алуға мүмкіндік берді. 1991 жылдардан бастау алған мұндай әдіснама, кешікпей-ақ өзінің нәтижесін көрсетті және бүгінгі таңда бұл ұстанымды басшылыққа алу өз тиімділігін дәйектеп берді. Сондықтан эволюциялық даму қағидасы әрбір қазақстандықтың жеке басының дербес бағдарына айналатындығына Елбасы сенімді.

Мақалада сананың ашықтығын білдіретін зерденің үш ерекшелігі айқындалды. Бұл ерекшеліктерді дәйектеу үшін тұлғалық құндылықтардың мынадай өлшемдеріне

мән беру қажет сияқты: жақсы мен жаман жөнінде күнделікті толғану; өмір мәнін түсіну; қалыптасып қалған жеке құндылықтарға күмән келтіру мүмкіндігі; сананың жаңа сынақтарға ашықтығы; өзге адамдардың көзқарастары мен ұстанымдарын түсінуге ұмтылу; өз көзқарастарын ашық айту және талқылауларға дайын болу; мінез-құлықтың жүйелі және сөз бен істің сәйкестілігі; құндылық мәселелеріне байыпты көзқарас; түбегейлі мәселелерге табандылық пен төзімділік таныту; жауапкершілік пен белсенділік.

Мақалада ұсынылған ұлттық сананы жаңғыртудың бағыттары жүйелі және өз мерзімінде жүзеге асыру рухани жаңғырудың іргетасы саналады. Сондықтан еліміз үшін маңызды көзқарастар Отанымыздың жаңа ұлы жетістіктері мен табыстарын жалғастырудағы тиімді өркендеудің тура әрі берік бағыттаушысы болмақ. Отандастарымыз қазіргі кезеңдегі ауыртпалықтарға қарамастан, Ел Президенті қойған бағыттарды орындай алатынына сенеміз. Нәтижесінде өркендеген, гүлденген, дамыған және қауіпсіз елімізді келер ұрпаққа қалдырамыз.

Қорғау әдістері және қорғаудың қарапайым механизмдері

Тілеубай Сарсен Шайкамаловна, педагогика ғылымдарының кандидаты;
Шоңбаева Жанар Сериковна, техника және технология магистрі
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Ел Президентінің 1997 жылғы 10 қазандағы «Қазақстан – 2030 барлық қазақстандықтардың өніп - өркендеуі, қауіпсіздігі және әл – ауқатының артуы» атты Қазақстан халқына жолдауында ұзақ мерзімді басымдық ретінде ұлттық қауіпсіздік айқындалды, оның құрамының бірі ақпараттық қауіпсіздік болып қарастырылды. Қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік – экономикалық және мәдени өмірдегі ақпараттық технологиялардың даму серпіні ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін шешуге жоғары талаптар қойды.

Ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету ақпарат алу саласында адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын іске асыруға қабілетті ұйымдастырушылық, техникалық, бағдарламалық, әлеуметтік тетіктерді қамтитын кешенді көзқарасты пайдалануды, саяси, экономикалық және әлеуметтік тұрақтылықты заңдылық пен құқықтық тәртіпті қорғау мақсатында пайдалануды, ақпараттық қауіпсіздік саласында тиімді дамуды талап етеді.

Ақпаратты қорғау мәселесі, оның сақталуын және пайдаланудың белгіленген мәртебесін сенімді қамтамасыз ету – қазіргі кездегі ең маңызды мәселелерінің бірі болып табылады.

Қорғау дегеніміз бұл жүйе объектілерін олардың айналасынан қорғау механизмдерін сипаттайтын жалпы термин. Жақсы механизмдерге тән:

- бір пайдаланушының екіншісіне кедергі келтіруін болдырмау;
- пайдаланушының программасына және деректеріне қорғау құралдарын ұсыну.

Қорғау механизмдері мынадай проблемаларды шешеді:

- Жеке пайдалануды реттейтін, заң нормаларымен анықталатын, жеке ақпарат құпиясы;
- Ақпарат пайдалану ережесін анықтайтын, ақпарат құпиялылығы;
- Құпиялылық сақталуын қамтамасыз ететін әдістер мен құралдарды анықтайтын ақпарат қауіпсіздігі.

Бірінші кезеңде ақпарат қорғау таза программалық жолмен шешіледі. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, ақпараттық кепілдік қорғауды қамтамасыз етуге программа құралдары жеткіліксіз болды. Программа құралдары сақтау ережелері және ақпарат пайдалануды анықтайтын ұйымдастыру шараларымен толықтырылды.

Келесі кезең ақпарат қорғау жөнінде технологиялық құралдар мен жүйелер құру болды.

Ақпарат қорғау құралдарымен әдістерінің бүкіл кешенін былай жіктеуге болады

Қорғау әдістері:

- Кедергі.
- Басқару.
- Маскировка.
- Регламенттеу.
- Мәжбүрлеу.
- Түрткі болу.

Кедергі – қорғалған ақпаратқа қатынауға физикалық кедергі (аумаққа, ақпарат тасымалдаушыларға).

Қатынауды басқару – жүйе ресурстарын пайдалануды реттеу жолымен қорғау. Программа құралдарын, ББ элементтерін пайдалануда техникалық персонал, пайдаланушылар жұмысына регламент белгіленеді. Ол үшін пайдаланушылардың жұмыс уақыты, ресурстар тізбесі реттеледі [1]. Ұсынылатын ресурстар тізбесімен бірге пайдаланушылар тізімі құрылады. ББ элементтеріне пайдаланушылар тізімінде қатынау процедуралары тізбесі белгіленеді.

Ақпарат тасымалдаушыларға тұрақты сақтау орны және оған қатынау құқығы бар адамдардың тізімі анықталады.

Қатынауы басқару қорғау функцияларын қамтиды:

— бірегей идентификатор тағайындау жолымен пайдаланушыларды, персоналды және ресурстарды бірдейлестіру;

— уақыт және күннен бастап, сұралатын ресурстармен аяқтап өкілеттікті тексеру;

- белгілі регламент шегінде жағдай жасау;
- қорғалатын ресурстарға қатынасуды тіркеу;
- санкцияланбаған әрекеттерге реакция.

Маскировка қалқалау — ақпаратты криптографиялық жабу жолымен, оны қорғау әдісі. Ақпарат өндеуде, сақтауда және байланыс желісімен беруде қолданылады.

Регламенттеу санкцияланбаған қатынауды болдырмау мақсатындағы шаралар кешенін іске асыру.

Мәжбүрлеу — бұл материалдық, әкімшілік не қылмыстық жауапкершілік қаупі төнгенде ақпарат өндеу және сақтау ережелерін ұстауға пайдаланушылар мен персоналды мәжбүр ететін, қорғаныс әдісі.

Заң құралдарына шектелген қатынау ақпаратын пайдалану және өндеу ережелері белгіленетін елдің заң актілері жатады және ережелерді бұзғаны үшін жауапкершілік шаралары белгіленеді.

Моральдық-этникалық құралдарға қоғамда таралған ақпарат технология және даму процесінде қалыптасқан дәстүрлі нормалар жатады. Бұл нормалар міндетті емес, әйтседе оларды сақтамау беделдің, басымдықтың жойылуына әкеледі. Олар ережелер жиі түрінде болады. Мысалы: АҚШ ЭЕМ пайдаланушылар ассоциация мүшелерінің кәсіби мінез-құлық кодексі қарастырылған.

Барлық ресми және ресми емес болып бөлінеді. Қорғау ресми құралдарына қатаң алдын-ала көзделген процедуралармен, адамның тікелей қатысуынсыз орындалатын қорғаныс функциялары жатады [2].

Ресми емес қорғаныс құралдары адамдар қызметімен анықталады.

Қорғау тұжырымдамасының дамуын кезеңдерге бөлуге болады:

1. Программа құралдарының басымдық дамуы;
2. Қорғаныс құралдарының барлық негізгі кластарының интенсивті дамуы;
3. Қорғаныс құралдарын дамытудың үш тенденциясы:

Әдебиет:

1. Романец Ю. В., Тимофеев П. А., Шаньгин В. Ф. Защита информации в компьютерных системах и сетях. Под ред. В. Ф. Шаньгина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Радио и связь, 2001. — 376 с.: ил.
2. Защита программного обеспечения: Пер. с англ./Д. Гроувер, Р. Сатер, Дж. Фипс и др./Под редакцией Д. Гроувера. — М.: Мир, 1992. — 286 с ил.

а) қорғаныстың негізгі функцияларын ақпаратты іске асыру;

б) қорғаныстың бірнеше функциясын орындайтын кешенді құралдар жасау;

в) қорғаныс құралдарын бірдейлестіру және стандарттау. Қорғаныс техникалық құралдарын қолдану және сипатта болады. Көптеген программалық құралдар программасын қамтамасыз етудің жалпы жүйелік компоненттері құрамына кіреді (ОЖ, БББЖ).

Қорғаудың қарапайым механизмдері

Оған кіретіндер:

1. босату тұтқыштар
2. CTRL+BREAK
- CTRL+ALT+DEL
- RESET

Функциялық пернелердің бұл комбинациялары программа босату және жүйені бастапқы күйге көшіруге мүмкіндік береді. Жүйе босатқаннан кейін ОЕҚ не ПЕҚ қорғау командалары орындалады, олар қалыпты босатуға кедергі жасайды. Орындалатын программаға кері қайтады немесе ол ОЕҚ-дан көшіріледі. Пайдаланушы басқаруды алмайды.

ILLTGAL FUNCNION CALL

В PC APPLE — жалау босату әрекетінде жүйе программаны бұзады. Мұндай әдіс тәжірибесіз пайдаланушылар үшін тиімді. Аппарат құралдарымен таныс пайдаланушы:

1. үзілім ажырату;
2. экранның тиімді енін өзгерту;
3. программа реакциялау және бұзушы операторларды жою арқылы бұл қорғанысты қолданбайды.

Сілтеме көрсеткіштерді жою

Әр жол соңында келесі жолға сілтеме көрсеткіш бар. РОКЕ операторы көмегімен сілтеу көрсеткішін жоюға болады.

Программаны орындауға қосқаннан кейін оны қорғау мүмкін емес болады.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ УНИВЕРСИТЕТЕ «БОЛАШАК»

Реализуя инициативы Главы государства Н. А. Назарбаева, университет «Болашак», имеющий 22-летний опыт подготовки кадров в области образования, бизнеса, инженерии, сельского хозяйства и других специальностей, стремится к удовлетворению потребностей работодателей в специалистах, обладающих логическим мышлением, способных адаптироваться к изменяющимся условиям мирового рынка в условиях глобализации. Прием в Университет осуществляется по государственным образовательным грантам и на договорной основе. Подготовка специалистов осуществляется по 42 специальностям бакалавриата и 6 специальностям магистратуры. Университет включает 3 факультета, 7 кафедр, 2 колледжа.

Как учебное заведение Университет видит свою миссию не только в передаче имеющихся знаний, но и наработке новых знаний на основе достижений науки. При таком подходе в научный поиск вовлечены не только преподаватели, но и большинство студентов, а также магистранты университета. Сегодня Университет «Болашак» является исследовательским университетом инновационного типа.

Университетом проводится работа по созданию и внедрению совместных образовательных программ с зарубежными вузами. Так, с целью творческого сотрудничества университет подписал договора о сотрудничестве с Аэрокосмическим институтом, институтом Аэронавигации Национального авиационного университета Украины, университетом Экономики и предпринимательства (Кыргызстан), научно-издательским центром «Социосфера» (Чехия), издательством «Молодой ученый» (Россия), центром социально-политических исследований «Премьер» (Россия), ORT Publishing (Германия), Cibunet Publishing (США) и т. д. В договорах рассматриваются конкретные мероприятия по развитию сотрудничества в области учебно-методической и научно-исследовательской деятельности; повышению квалификации и организации стажировок профессорско-преподавательского состава; а также по реализации совместных образовательных программ бакалавриата и магистратуры.

Увеличивается количество зарубежных публикаций ППС, в том числе в научных изданиях с высоким импакт-фактором. За 2016 год за рубежом опубликовано свыше 100 научных статей ППС университета. Основные результаты исследования опубликовались в России, Чехии, Польше, Болгарии, Германии, США, Пакистане, Южной Корее, Испании, а также в рецензируемых журналах, которые имеют SJR (Scopus, Elsevier и т. д.).

INFORMATION ABOUT «BOLASHAK» UNIVERSITY

Realizing initiatives of the Head of state N. A. Nazarbayev, the «Bolashak» University having 22 years» experience of training in the field of education, business, engineering, agriculture and other specialties for Kyzylorda area, achieves for satisfaction of needs of employees in the experts of possessing logical thinking, capable to adapt for changing conditions of the world market in the conditions of globalization. The university train 42 specialties of a bachelor degree, 6 specialties of a master. It includes 3 faculties, 7 departments and 2 colleges.

The university predict its mission not just having the knowledge as an institution, but also having the new achievements in sciences. In research not only the teachers are involved, but also students and masters of university. As a result, today «Bolashak» University is one of the innovation types of research work.

The presence of the international joint educational programs by university is conducted work on creation and introducing the joint educational programs with foreign high schools. For example, university has signed the agreement on cooperation with Aerospace institute and institute to Aeronavigations National aircraft university of the Ukraine. One more agreement is signed in this year about cooperation between university «Bolashak» and university of the Economy and enterprise (Kyrgyzstan), with press «Young scientist» (Russia), with center of social-political researches «Premier» (Russia), ORT Publishing (Germany), Cibunet Publishing (USA). Permanent cooperation is provided in agreement between university in the field of scholastic-methodical, research and cultural activity; in increasing of the qualifications and organizations of the periods of trial professorial-teaching composition; in realization of the joint educational programs bachelors and the masters.

The quantity of foreign press of teaching staff is improving. 100 articles of teaching staff are published in foreign countries like Russia, Czechia, Poland, Bulgaria, Germany, Pakistan, the South Korea, Spain in 2016.

There are many articles which are published in reviewed journals like SJR (Scopus, Elsevier etc). The results of scientific research work of professor-training staff is actively being developed and implemented in the educational process.

МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ

Международный научный журнал

Выходит еженедельно

№ 20.1 (154.1) / 2017

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор:

Ахметов И. Г.

Члены редакционной коллегии:

Ахметова М. Н.
Иванова Ю. В.
Каленский А. В.
Куташов В. А.
Лактионов К. С.
Сараева Н. М.
Абдрасилов Т. К.
Авдеюк О. А.
Айдаров О. Т.
Алиева Т. И.
Ахметова В. В.
Брезгин В. С.
Данилов О. Е.
Дёмин А. В.
Дядюн К. В.
Желнова К. В.
Жуйкова Т. П.
Жураев Х. О.
Игнатова М. А.
Калдыбай К. К.
Кенесов А. А.
Коварда В. В.
Комогорцев М. Г.
Котляров А. В.
Кузьмина В. М.
Курпаяниди К. И.
Кучерявенко С. А.
Лескова Е. В.
Макеева И. А.
Матвиенко Е. В.
Матроскина Т. В.
Матусевич М. С.
Мусаева У. А.
Насимов М. О.
Паридинова Б. Ж.
Прончев Г. Б.
Семахин А. М.
Сенцов А. Э.
Сенюшкин Н. С.
Титова Е. И.
Ткаченко И. Г.

Фозилов С. Ф.

Яхина А. С.

Ячинова С. Н.

Международный редакционный совет:

Айрян З. Г. (Армения)
Арошидзе П. Л. (Грузия)
Атаев З. В. (Россия)
Ахмеденов К. М. (Казахстан)
Бидова Б. Б. (Россия)
Борисов В. В. (Украина)
Велковска Г. Ц. (Болгария)
Гайич Т. (Сербия)
Данатаров А. (Туркменистан)
Данилов А. М. (Россия)
Демидов А. А. (Россия)
Досманбетова З. Р. (Казахстан)
Ешиев А. М. (Кыргызстан)
Жолдошев С. Т. (Кыргызстан)
Игисинов Н. С. (Казахстан)
Кадыров К. Б. (Узбекистан)
Кайгородов И. Б. (Бразилия)
Каленский А. В. (Россия)
Козырева О. А. (Россия)
Колпак Е. П. (Россия)
Курпаяниди К. И. (Узбекистан)
Куташов В. А. (Россия)
Лю Цзюань (Китай)
Малес Л. В. (Украина)
Нагервадзе М. А. (Грузия)
Прокопьев Н. Я. (Россия)
Прокофьева М. А. (Казахстан)
Рахматуллин Р. Ю. (Россия)
Ребезов М. Б. (Россия)
Сорока Ю. Г. (Украина)
Узаков Г. Н. (Узбекистан)
Хоналиев Н. Х. (Таджикистан)
Хоссейни А. (Иран)
Шарипов А. К. (Казахстан)

Руководитель редакционного отдела: Кайнова Г. А.

Ответственный редактор спецвыпуска: Шульга О. А.

Художник: Шишков Е. А.

Верстка: Бурьянов П. Я.

Статьи, поступающие в редакцию, рецензируются.

За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы.

Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов.

При перепечатке ссылка на журнал обязательна.

Материалы публикуются в авторской редакции.

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

почтовый: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231;

фактический: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.

E-mail: info@moluch.ru; <http://www.moluch.ru/>

Учредитель и издатель:

ООО «Издательство Молодой ученый»

ISSN 2072-0297